

Cím nélkül (részlet)

Lapszámunk 1., 3., 4., 6., 8., 9., 11., 15., 13., 16–18. oldalait Székely Ian alkotásaival illusztráltuk

MÁRTON EVELIN

Létszámkorlát

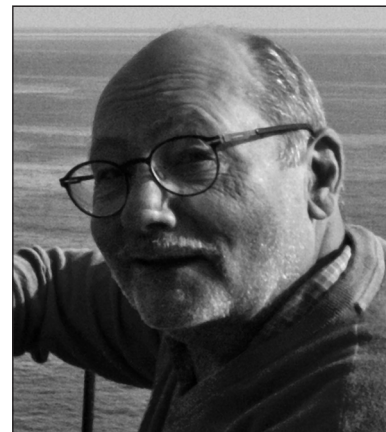
Esik az eső. Szvoboda Szent Medárdra gondol, akit egy repülő sas védett volt meg az elázástól. Az elmúlt évet összkomfortos kockájában töltötte, a felhalmozott készletekből élt, és a régi szép idők emlékeiből, nem érintkezett senkivel, a közösségi hálón sem kukkolt, kire hogyan hat a bezártság. Sokat olvasott és merengett, testét tornával tartotta karban. A szomorúságot és a magányt a mozgás nem űzte el, a kezdetben kényelmes elszigetelődés pár hónap múltán elviselhetetlenné lett, mint a kaloda. Ő, aki korábban bármiféle eseményre szorongva ment, attól tartva, hogy az emberek megérik rajta megmagyarázhatatlan félelmeit, azon kapta magát, hogy társaságra, sőt, tömegre vágyik, elvegyülni kíván, tobzódni, ellazulni, slágereket óbégatva örülten táncolni, harsogva olvasni fel verset, színdarabot, röpcédulát, meséket, dalszöveget idegeneknek.

Ünneplő ruhába öltözött és elindult. Az utcákon, tereken hallgatózott, hogy miről beszélnek a népek, hátha megtudná, kik ma a hívek és kik az ellenségek, mihez tartsa magát, de arra jutott, hogy a népek elmeállapota rosszabb, mint a bezárás előtt. Egyszerre félnek attól, hogy ennek soha nem lesz vége, és attól, hogy vége lesz. Szvoboda arra jutott, hogy az elmúlt év során valamiféle salak gyűlt fel az emberekben, mint a folyók partján a szemét.

De mindenféle érzés is kikívánkozik belőlük, és olyanok érintik meg egymást, akik azelőtt soha, kedélyes beszélgetésbe elegyednek azok, akik korábban ügyet sem vetettek egymásra.

A népek furcsa kifejezéseket használnak, a jó ég tudja, ki találta ki őket, talán a hatóságok. *Oltakozás, incidencia, létszámkorlát* – sorolják. Hogyan fest vajon a korlát, amely a létszámot korlátozza? – tünődött Szvoboda. A jegyáros néni a színház halljában felvilágosította erről, és még sok minden másról is. Például arról, hogy siessen ízibe *oltakozni*, mert egyébként a *korláton* kívül kerülhet. Szvoboda diszkrétan meglöbögte az oltási igazolványát, mire a néni fellélegzett, kijött a kuckójából, és alaposan megölelte. Menjen, fiacskám, éljen minél többet. Habzsolja a kultúrát, mert lehet, hogy holnap újra rács mögé terelik az emberiséget, addig is töltekezni kell. Ugye hallotta, hogy ünnepi könyvhét van a városban? Magának ajándékozom a nagykanalamat, ilyenkor az dukál. Induljon, fiam, ne késlekedjen, és terjessze úton-útfélen, hogy bárki bármit is mondjon, a világ a könyvek által ment előbb – ma este én is ezt súgom minden néző fülébe, akit a helyére kísérek. Bátorság, fiam, bátorság – biztatta, és Szvoboda elindult, hogy a kanállal vezényelve harsogja majd az éjszakai téren: *Egy újabb szellem kezd felküzdeni, /Egy új irány tör át a lelkeken: A nyers fajokba tisztább érzeményt /S gyümölcsözőbb eszméket oltani, /Hogy végre egymást szívben átkarolják, /S uralkodják igazság, szeretet.*¹

¹ Vörösmarty Mihály: *Gondolatok a könyvtárban*

„Hogy semmi se menjen veszendőbe”

INTERJÚ
HELLMUT SEILERREL /2

Juhász Andrea és
Mózes Huba

KUNCZ ALADÁRRÓL /5–8

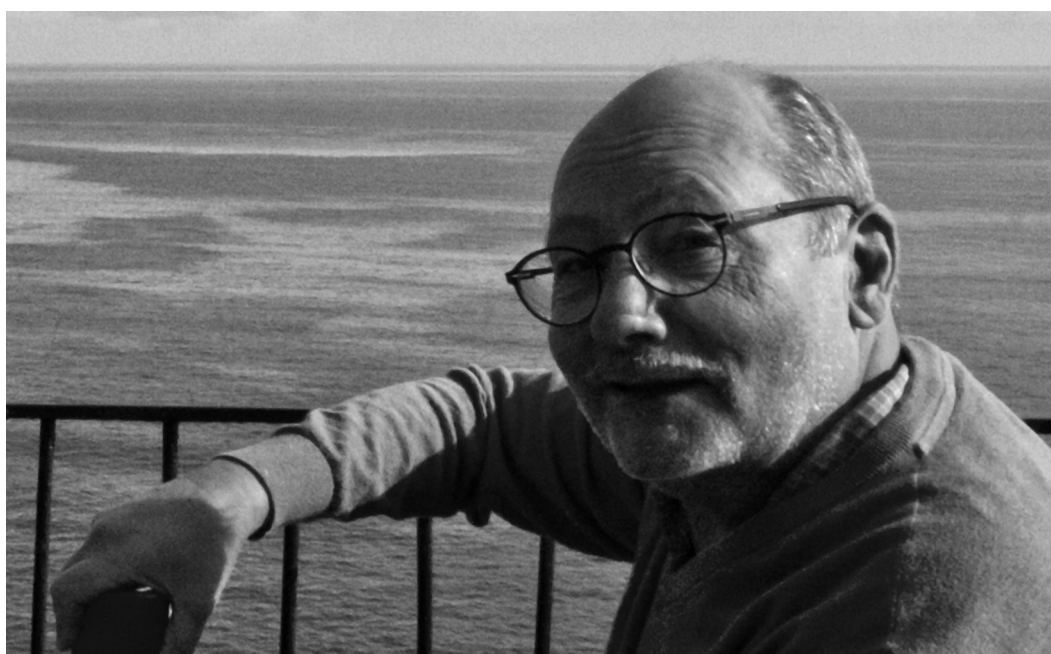
Markó Béla

KENYÉR, FECSKE,
KÖNYV

/15

„Hogy semmi se menjen veszendőbe”

Interjú Hellmut Seiler költővel, műfordítóval

– A neve mellett ez áll: német költő, műfordító, satíráíró, az erdélyi Kőhalomban született, 1953-ban. Jelenleg Németországban, Backnangban él. Hogyan tekint vissza a múltra, pontosabban milyen lelki örökséggel távozott Erdélyből, és milyen nyereséggel járt az áttelepülés Németországba?

– Csupán a kérdés első része annyira átfogó, hogy szinte eláll a lélegzetem: a múltam végül is az egész eddigi életem! És megvoltak, ahogyan mondani szokás, a magaslati és a mélységei. Erdély kulcsszerepet játszik benne, a tájak, a gyermekkori emlékek, mindenütt szükkölködés; mi, gyermekek, az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején minden egyes cipőért és mozijegyért lökdösődünk és verekedünk... Téli hó hullt, felcsatoltuk fa sílécünket és korcsolyáinkat, amelyet ma már csak múzeumban lehet látni. Tavasszal a várkertben ibolya volt és hóvirág, és hónapos retek a szomszédasszony kertjében. A szomszédasszonynak megvolt a teljes Karl May-kiadás, mint a „tanítónő fia”, kivételesen kölcsönkaptam őket, akárcsak R. L. Stevenson és Jules Verne könyveit. Ezek az első olvasmányok szintén formáltak engem...

Kérdése második részéhez: a művelődésre kedvezőtlen feltételek ellenére a közhalmi általános iskolában és a brassói német nyelvű líceumban kifejezetten magas volt a színvonal, néhány kiváló tanárnak köszönhetően. A Honterus Líceumban való érettségim után, 1972-ben a nagyszebeni germanisztika szak ezt az „örökséget” továbbvitte. Körülbelül a tizedik osztályban kezdődött el a leválás, a felszabadulás

a hivatalosan ráparancsolt neveléstől, egyfajta renitens viselkedés, lázadásra és dacolásra való hajlam, amely azóta sem múlt el teljesen.

Kérdése harmadik részéhez: az író per definitionem szócsó, politikai. Németországban gyakran figyelmen kívül hagyják, illetve csak akkor kerül előtérbe, ha – a rövid életű médiák számára legharsányabb módon – feltűnik, például, amint az már megesett, egy lírikus az irodalmi vetélkedőn a borotvapengével nyilvánosan megkarcolta a homlokát, hogy magára vonja a figyelmet. A műveltség hiányáról itt miveléne már unok is panaszkodni – ezáltal nem lesz kisebb... Az anyanyelv rohamos ütemben történő elszegényedésével és megromlásával kezdődik. De mindenképpen az érthetőség nyereségeként interpretálható: a „látni” kifejezésre mintegy 30 szinonima közül csak egy van használatban...

– Élete mélységei közé tartozik feltehetőleg, hogy 1985 és 1988 között nem gyakorolhatta a szakmáját és publikálási tilalom alatt állt Romániában. Hogyan élte meg ezeket az éveket?

– Mint egyértelműen mély vágást, bár számoltam vele: elvégre megszokott volt a tanárok elbocsátása, ha kitelepedési engedélyért folyamodtak. Ezeket a vágásokat egyszerre több területen is megéreztem:

1. Elvesztettem gimnáziumi tanári állásomat; ezt követően még aznap a helyi, marosvásárhelyi Nemzeti Színháznál, amelynek az igazgatója ismerősöm volt, helyezkedtem el színpadi kellékesként, színfaltologatóként;

2. Többé nem publikálhattam semmit, a már megtervezett nyilvános felolvasásaimat törölték. Meglepő meghívás érkezett 1986 januárjában Nagyszebenből az ottani germanisztika tanszék egykori vezetőjétől, Georg Scherg regényírótól. Odautaztam tehát, a közönség már összegyűlt (a felolvasást az újság is meghirdette), amikor az utolsó pillanatban megérkezett Georg Scherg, és letörtén, minden további magyarázat nélkül tudtunkra adta, hogy a rendezvényt lefűjtik. Néhány személyt, köztük engem is, meghívott magához aznap este.

3. Állítólagos barátaim elkerültek, főként miután nyílt leveletem Tudor Postelnicuhoz, az akkori belügyminiszterhez, a BBC, a Deutsche Welle és a Szabad Európa Rádió (a román nyelvű adás) sugározta – ezek a „barátok” Marosvásárhelyen átmentek az út túlsó oldalára, amikor megláttak. A magántanítványaimat is megfélemlítették, az egyébként keresett angol- és németnyelv-óráimat nem igényelték többet.

4. A tömbházlakásomat 1985 tele és 1988 szeptemberi kiutazásom közötti időszakban a távollétemben átkutatták, és – amit nem tudtam – bepóloskálták, azaz beépítették a falba a rádiókészülék csatlakozó dobozába a lehallgató készüléket (ahogyan azt a 870 oldalas CNSAS-aktám „tanulmányozásakor” megtudtam). A levelezésemet jobban átfésülték – a Német Szövetségi Köztársaság akkori külügyminiszterének, Hans-Dietrich Genschernek a Német Írók Szövetsége vezetőségéhez a „Hellmut Seiler-ügyben” írt levelét, amelyet nekem továbbítottak, úgyszintén csak 2009-ben olvastam el Bukarestben, a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanácsnál. Nyilvános lokálokban is lehallgattak, ha barátokkal (vagy „barátokkal”) beültem oda, amint azt a dossziéből (D. U. I. = Dosar de Urmărire Informativă) megtudtam.

– Milyen momentumot emelne ki az életéből?

– Amikor először kedvem támadt verset írni; tizennégy voltam, és a vers valójában

HELLMUT SEILER

Németországban élő költő, satíráíró, műfordító. A Brassó megyei Kőhalomban született 1953-ban. Germanisztikai és anglistikai tanulmányait Nagyszebenben végezte, majd Marosvásárhelyen tanított. 1988-ban telepedett ki Németországba. Irodalmi munkásságát több díjjal is kitüntették, pl. a Würth-díjjal (2000) és az Irseer Pegasus díjjal (2003). A Német Írószövetség és a Nemzetközi PEN tagja, 2014-től az Exil-PEN főtitkára.

a kicsúfolása volt annak, ami akkoriban elterjedtnek számított. Így hangzott (még ma is tudom):

ÉJSZAKA

A traktorok pihennek.
A park padjai frissen festve.
A vasaló végigsimítja a nadrágot.
Éjszaka.

– A Helikon olvasói lírikusként ismerik. *Pályakezdő kötete – Die Einsamkeit der Stühle (A székek magánya) – verseskönyv, amelyet a kolozsvári Dacia Kiadó jelentetett meg 1982-ben. További könyveit végignézve két, rövidprózát tartalmazó kötet kivételével verseket nyújt az olvasónak. Miért részesíti előnyben a lírát a rövidprózával szemben?*

– A líra az ember nyelvi megnyilatkozásának legrövidebb formája.

– A rövidprózára visszatérve: mennyiben más írásmód ez, mit hoz magával a műfajváltás?

– Valóban, már gimnazista koromtól írok rövidprózát is: kezdetben hangulati és ritmikus prózát írtam, R. M. Rilke, Wolfgang Borchert, Heinrich Böll vagy Johannes Bobrowski írásainak szellemében. Azután felfedeztem a szatírát – azóta nem kerestem többé a témákat, a témák találtak meg engem; úgymond az utcán heverték, a mindennapok abszurditása a szocialista önkény- és hiánygazdálkodás idején minden fantáziát felülmúlt. Ez a folyamat a kitelepedés után tovább folytatódott: az anyag megkeresi a formát. Ha az az érzésem támad, hogy versekkel nem lehet eléggé védekezni, szatírát írok. Egyébként: éppoly összehasonlítható eredmény. De már néhány ember nevetését a felolvasóesteken sikernek könyvelem el.

– *Kap-e a szerző visszajelzést a felolvasások alkalmával? Hogyan működik az irodalom közvetítése az online térben zajló felolvasásokon?*

– Több mint egy éve az irodalmi emléknapok, felolvasások és fesztiválok is csak online zajlanak. Ez egyfajta távolságot és sterilitást kölcsönöz az eseményeknek, és a működő technika sem tud megtéveszteni. Ha a résztvevő szereplők ismerik egymást, a fellépések elevebbnek tűnnek, mint amilyenek valójában. De a fizikai közelséget a legjobb technika sem tudja kompenzálni. Hiszen éppen ez a tulajdonképpeni varázsa egy felolvasóestnek, egy többé vagy kevésbé ismert személyiség fellépésének: valóságosan jelen van, egészen közel, kézzelfoghatóan! Őt egyetlen tartottam időközben felolvasást. Tapasztaltam szerint a hallgatók börtönalansága, hogy kérdést tegyenek fel, az online távolság révén sem csökkent. Ez nem jelenti azt, hogy ne hangzottak volna el jó kérdések, de a visszacsatolás nem ugyanaz, mint a fizikai jelenlét esetén. De a koronaidőszak után lehet, elterjedt válik ez a változat is, mintegy kiegészítve a hagyományos oktatást.

Birds

– *Könyveit olvasva feltűnik, hogy a versek az évek során egyre rövidebbek lettek. Egészen friss, 2021 januárjában megjelent kötetében – Gnomen: Gedankensplitter und lyrische Launen (Gnómák. Gondolat-törödékek és lírai hangulatváltozások) –, amint a címe is jelzi, tömör, lecsupaszított egysorosokkal vagy kétsorosokkal is találkozunk. Miért, hogyan jutott el ehhez a stílusformához?*

– Alapvetően, ha nem is ér el semmit: hogy korunk bőbeszédűségével a tömörséget állítsam szembe.

– *Az olvasó rendszerint kíváncsi arra, hogyan születik a vers. Ezzel kapcsolatban mit osztana meg velünk?*

– Először feltűnik valami különös dolog, az összeillőség hiánya; ideális esetben eszembe ötlök hozzá valami: egy találó megfogalmazás, találó forma; ha nem, akkor keresem azt, és „csiszolom”, amíg úgy vélem, hogy készen van a vers. Az első szövegváltozatot gyakran odaadom a feleségemnek, hogy olvassa el: ha valamit nem ért, akkor rosszul csináltam valamit.

– *Mi készíti írásra?*

– Hogy semmi se menjen veszendőbe.

– *Irodalmi munkásságának nem csupán az írás, de a műfordítás is lényeges alkotórésze. Több román szerző, így Rodica Draghinescu, Ioan Flora, Emilian Galai-cu-Păun, Robert Șerban verseit is németre ültette, és a ludwigsburgi Pop Verlag irodalmi kiadónál publikálta. Fordít-e jelenleg? Milyen szempont játszik szerepet a fordítandó művek, szerzők kiválasztásában?*

– A jelenkori román költészet átfogó antológiáján dolgozom, *Schwebelbrücken aus Papier – 36 rumänische Lyriker* címmel (*Lengőhidak papírból – 36 román lírikus*), egy berlini kiadónak; még ebben az évben megjelenik. A jelenleg élő „nagy nevek” köztük vannak, nem szeretném felsorolni

itt őket; kétharmaduk Eminescu-díjas költő, a további egyharmad személyes vonzódásom, a frissességével és eredetiségével lepott meg és győzött meg engem.

– *Hogyan tekint a műfordító szerepére? Mit gondol a műfordításról?*

– Nem lehet meghatározni, csupán körülírni: ha a hangulat, az atmoszféra átjön a célnyelvbe, sikerült a fordítás. Mintha érzékeny, sérülékeny értéket szállítanánk át a sebes sodrású folyón – és szinte sértetlenül érne partot.

– *Nem csupán a fordítói munka folyamatát tapasztalta meg, de azt is, hogy milyen, ha lefordítják. Verseit több nyelvre is átültették, többek közt román, magyar és angol nyelvre. Milyen élmény, amikor szerzőként olvassa versét egy másik nyelven, amelyet maga is ért? Esetleg ugyanazt a verset két műfordító tolmácsolásában?*

– Fölöttébb szívesen olvasom a szövegeimet más nyelveken, akkor is, ha ezeket nem ismerem kielégítően, mint pl. a franciát és a magyart: olyan, mintha meglepetésszerűen új öltözékben találnám magam, amely egészen váratlan módon mutat meg – vagy olyan tulajdonságokat emel ki, amelyeket egyedül nem ismertem volna fel magamban. A fordító személyisége pedig főszerepet játszik benne – tevékenysége a költőével minden tekintetben egyenértékű.

– *Több irodalmi díj kitüntette, a Német Írószövetség és a Nemzetközi PEN tagja, 2014-től az Exil-PEN főtárhelye. Ugyanakkor folyamatosan ápolja kapcsolatait az erdélyi szász írókkal, továbbra is jelen van publikációkkal, felolvasásokkal az erdélyi német irodalmi életben. Kezdeményezésére létesítették a Rolf Bossert-emlékdíjat. Mondana nekünk erről többet?*

– Rolf számomra a legeredetibb romániai német szerző volt és marad. Szinte feledésbe merült. Egészen jó barátok, szellemi rokonok voltunk, gyakran megkerestük, meglátogattuk egymást. A kezdeményezésemre egy vállalkozó kedvű csoport által életre hívott díj sikerrel szegül szembe a feledés homályával.

– *Milyen helyet foglal el a romániai német irodalom Németországban?*

– A romániai német irodalom visszavonhatatlanul bekerült a német irodalomba, a német nyelvterület négy irodalmának egyikeként tartják számon, és komolyan veszik. A szakmai gyakorlatban ez sok irodalmár számára mégis látszatélet, a nyilvános észrevétel lehetősége kisebb. Lírikusként a szerzőnek kettős akadályt kell leküzdenie: a kiadók által nem kedvelt, mert nehezen eladható műfaj, valamint a számos negatív előítélettel terhelt származás akadályát. Mindamelllett az eredet fontossága idővel elhalványodik, amint a „haza” jelentése is: magában és magával hordozza mindenki.

BENŐ ESZTER

HELLMUT SEILER

Alkalom szüli a szerelmet

(Gelegenheit macht Liebe)

Ildinek ajánlva, aki Hildének nevezte magát

*Megvolt a saját járásmódja, és tudta ezt,
a léptein látszott; amikor a látványától
egy pillanatra elakadt a lélegzetem,
megbántam, hogy viselkedni tudtam.*

*Aztán maradék bátorságomat összeszedve meghívtam
magamhoz; színes képeket mutattam neki; ő várakozott.
És elment. Egy szempillantásnyi idő sem telt el, máris
vágyódni kezdtem utána.*

*Hetek múlva egybefűzött bennünket
egy alkalom a kavargó ég alatt;
két feltöltődött felhő borult, tornyosult
egymásra, egymásba, mintha dulakodnának,*

*és kölcsönösen elnyelnék egymást. A többi
részletre nem emlékszem, mintha köd borítaná.
Felejthetetlen marad számomra azonban,
amit első találkozásunkkor elszalasztottunk.*

Caprimulgus europaeus

*Magyarul: kecskefejő, az éjjeli fecskék
fajához tartozik, amely néhány példányt
kivéve Közép-Európában kihalt,
Délkelet-Európában azonban*

*még mindig elterjedt. Javarészt
rajzó rovarokkal és éjjeli lepkékkel
táplálkozik; röptének hirtelen
irányváltása látványos.*

*Idősebb Plinius az ókorban tévesen
és megtévesztően azt feltételezte, hogy
éjszakánként megfeji a kecskéket. Innen
a neve, mely makacsul megőrződött.*

*Ismertem egykor egy kecskefejőt.
Kecskéit a vár alatti Felső-utcán,
egy istállóban tartotta. Amikor estefelé
hazahajtották őket, köztünk,*

*gyermekek közt, kitört az ujjongás,
egyszer még a lágytojáást is kiborítottam emiatt.
Hogy őket, a csontos-puhákat, a suták
utkácskáján végigtereljem, a meleg deszka-*

*pajtába. Ahol a kecskefejő várt rájuk, és
bizonyára ők is rá, így odatolongtak.
Bőkezű ember volt, szívesen adott nekünk
a tejből, keveset beszélt, ha igen,
szelíden. Könnyednek tűnt, amit tett. Csak repülni –
repülni sohasem láttam őt.*

A karácsonyfa elvitele

(Christbaumabholung)

*Mintha kellemetlen kötelességtől szabadultak volna meg,
oly elvetetlen szegélyezik az utcát a kivágott fák.
Nemsokára egy traktor utánfutóján tornyosulnak,
mint állati tetemek a járvány után.*

*Két fa közül gyermekéveim gondosan átkötött,
elvezettnek hitt kis csomagja kandikál elő.*

Pipa

Ébredés!

(Aufstehen!)

*Éjszakánként – gyakran többször is – felkelek,
hogy könnyítsek magamon;
de nem teher, amitől megszabadulok,
hanem a lehető legnagyobb könnyűség:
egy aranyrög – mintegy a szívem
formáját ölti a súlytalanság állapotában,
könnyed, akár egy táncoló szappanbuborék,
melytől meg kell magam szabadítanom:
egy vers.*

Tárgyalás a kiadóval

(Verlagsverhandlung)

*A vers – kétségbevonhatatlanul –
a szó művészetének legmagasabb formája.*

*Minden vers rizikót rejt magában,
minden költő – rizikófaktor.*

Roumanian „angst“

*Amikor 2009 januárjában Bukarestben külföldiként –
láb-közben állandóan
kóbor dögökkel – az egykor oly rettegett Szekuritáté általi
megfigyelésem
nyomorúságos aktáját az illetékes hatóságnál „studíroztam”,
és szünetet tartottam, hogy egy peracet és sört elfogyasszak,
mivel a közelben nem volt gyorsbüfé, és nem állt rendelkezésre
vendéglő,
egy éppen arra járó nőt kérdeztem meg, hol találok egy boltot,
amely élelmiszert árul.
A nő foghegyről felelte: „Este un angst* aici după colț”
(„itt van az angst rögtön
a sarok mögött”).*

És úgy is volt.

** akkoriban Romániában elterjedt élelmiszer-üzletlánc, ném. Angst
jelentése 'félelem, szorongás, rettegés'*

BENŐ ESZTER fordításai

Megérkezés Erdélybe

Kuncz Aladár húszas években írott novelláiról

Kuncz Aladár összegyűjtött novellái ma könnyen elérhetők és olvashatók, 2015-ben jelentek meg a szerző életműkiadásának második kötetében.¹ Korábban azonban komoly kutatómunkát kellett annak az ingyencnek végezni, aki a *Fekete kolostor* alkotójának kisepikai írásait akarta megismerni. A 2015-ös *Egy márványdarab* című kötet szerkesztői ugyan mindössze egy kiadatlan novellával gyarapították a korpuszt, azon kívül az összes többi szöveg megjelent nyomtatásban a szerző életében; azonban folyóiratban vagy napilapban történt publikálásuk mellett – bár Kuncz szerette volna –, a kisepikai művek könyv alakban nem kerültek kiadásra.²

Ez az életműkiadás keretében megjelent, összegyűjtött novellákat tartalmazó kötet azzal együtt sem vaskos, hogy a pedagógiai és közéleti témájú publikációk is helyet kaptak benne. Kuncz tehát, bár a magyar novella egyik nagy korszakában élt, nem volt termékeny novellaíró: a teljes oeuvre mindössze huszonnégy novellát jelent.³ Leginkább írói kísérleteknek, a kritikák, portrék, esszék melléktermékeinek tekinthette ezeket az olvasó – Kuncz kortársai többnyire így tettek. Gaál Gábor az *Erdélyi Helikon* antológiájáról írott 1928-as kritikájában az antológia műfaj ellentmondásosságából indult ki, ennek egyik illusztrációja volt Kuncz.⁴ Gaál a következőket írta: „Kuncz Aladárnak vannak tanulmányai, amelyek a legkritikább magyar esszék közé tartoznak. [...] Az antológiában viszont [...] csak novellával szerepel. S így megközelítő képet se kapunk róla. Tehetségalkatába pedig beletartozik a kritika – sőt ez ad neki sajátos szerkezetet...”⁵ Az antológiába ugyanis egy alkotót legjobb, legjellemzőbb alkotásával kellene szerepeltetni, érvelt Gaál, és ez Kuncz esetében nem a novella. Németh Andor a *Fekete kolostorról* írva hasonlított össze azt barátja korábbi szépirodalmi szövegeivel.⁶ Az eredmény a következő: „[a]zok [mármost a novellák és egyéb művek J. A.] sima, minden üzükben kulturált, kissé feminin tárcák és regények, francia receptre készült delikát, de fűszertelen irodalmi csemegék, egy literary gentleman ízléses játszadozásai”⁷ Ezekkel áll szemben a *Fekete kolostor*, ami „szenvedély, láng, lobogás, füst és korom”, „az élete”.⁸ Az irodalmi csemege nem dicséret – már csak a „fűszertelen” jelző miatt sem lehet az –, hanem arra utal, hogy e művekből az „élet” hiányzik. Ez jelentheti azt, hogy azok nem önéletrajziak, vagy hogy nem valószerű, nem életszerű a bennük megjelenített világ, a cselekmény vagy épp a szereplők. Németh kifejezése ugyanakkor nem csupán az elemek jellemzőit vagy azok referenciális voltát fejezi ki, hanem egyben esz-

tétikai minősítés is. Az „irodalmi” jelző itt hasonló jelentésben szerepel, mint Ady híres Kosztolányi-bírálatában,⁹ amelyben a kritikus megkülönbözteti az irodalmi írókat az életes íróktól, és a fiatal költőt alkotásai alapján az előbbi kategóriába sorolta – amit Kosztolányi egyáltalán nem dicséretként értelmzett. A Kuncz-novellák irodalmi csemegének minősítése sem az, Németh értékelésében ezzel együtt van némi retorikai túlzás is – ez az ellentét a *Fekete kolostor* értékét hivatott hangsúlyozni. A novella tehát nem Kuncz „igazi” műfaja, és a szövegek pusztán „irodalmi csemegék”, szólt a kortársi ítélet.

Vajon a mai olvasó miképpen közelíthet az életműnek ehhez a szegmenséhez? Van-e irodalomtörténetnek nevezhető érdekességük vagy épp azon túli jelentőségük, különlegességük – a továbbiakban ehhez a gondolkodáshoz ajánlok néhány szempontot, értelmezést.

Kuncz Aladár élete és írói életműve is élesen elváló periódusokra tagolható: a világháború előtti, alatti és utáni részekre, ezekbe értelem szerűen a novellái is besorolhatók. Ez a periodizáció azután már elsőre is különös változásokra hívja fel a kutató figyelmét. Kuncz a háború előtt novellát kizárólag a *Nyugatban* közölt, bár nem sokat, évente csupán egyet.¹⁰ Ezek az írások jellegzetesen nyugatos szövegek voltak, bennük a modern kor kérdései körül bonyolódott a cselekmény – tudomány és társadalmi elismerés, pénz és erkölcs, isteni csoda és profán szerencse –, jellegzetesen századfordulós stílusban. Van köztük szimbolista, impresszionista és realista tónusú szöveg is. A háborús internáltság ideje alatt egy novella született – legalábbis egy ilyen ismerünk ma. Ez az *Egy márványdarab* című, ami kalandos úton került Magyarországra, és szintén a *Nyugatban* jelent meg 1917-ben.¹¹ A világháború után úgy tűnt, Kuncz természetes módon folytatja a *Nyugatban* publikálást, itt adta közre első, internálási élményeit feldolgozó szövegét *Fogsági feljegyzésekből* címmel,¹² de azután több fikciós művet nem találunk tőle a folyóiratban – miközben kritikákkal, tanulmányokkal, esszékkel továbbra is döntően ott jelentkezett, sőt, ezekből jóval többet publikált, mint a háború előtt. Nem arról van tehát szó, hogy elszakadt volna a *Nyugattól* – ezt még akkor sem tette, amikor már Erdélyben élt.¹³ Am kisepikai munkái mégsem ott jelentek meg. Ha megnézzük, milyen új fórumokat talált ezeknek a műveknek, akkor további érdekességre derül fény. A *költő útutazik* az 1920-ban újraindított – és igen rövid életű¹⁴ – *Új Magyar Szemlében*, a *Megindult fa* pedig az *Aurora* című folyóiratban jelent meg, melynek az ekkor újjászervezett szerzői gárdájához Kuncz is csatlakozott.¹⁵ Az összes többi szöveg

Kő Pál bronzportréja Kuncz Aladárról.
Rohonyi D. Iván felvétele

azonban erdélyi fórumokban került az olvasók elé. Elsőként 1921-ben a kolozsvári *Napkeletben* jött a *Százhusz lépcső* című írás,¹⁶ a legutolsó 1927-ben, a *Pásztortűzben* publikált *A Demel cukrászdában* című szöveg volt.¹⁷ E kettő között, egy antológiapublikációt¹⁸ kivéve, kolozsvári napilapokban jelentek meg kisebb-nagyobb hézagokkal a novellák és tárcanovellák. Pontosabban, a *Renata* című írás a *Keleti Újságban* 1922-ben, a többi 1923-tól kezdve az *Ellenzékben*, ahol Kuncz ekkortól szerkesztőként dolgozott.

Az, hogy kolozsvári tartózkodása alatt Kuncz saját napilapjában publikált, természetes, sőt, szükségszerű volt. Ám arra nehezebb magyarázatot találni, hogy budapesti évei alatt miért irányította szülőföldjének fórumaira szépírói munkáit. Talán ezek voltak a hazatelepülést előkészítő művek, ez azonban olyan feltételezés, amit jelenleg nem tudunk bizonyítani. Az viszont tény, sok budapesti író küldött folyamatosan műveket erdélyi lapokba, ez valójában egy lehetséges, sőt fontos publikálási lehetőség volt a háború utáni irodalmi szereplők számára, már csupán a honoráriumok miatt is.

Az *Ellenzékben* közölt szövegek sajátosságainak egy része összefügg a megjelenési helyük adottságaival: a legfeltűnőbb, hogy jóval rövidebbek, mint Kuncz korábbi novellái, és minden írói ügyesség mellett is olykor cselekményvezetésük, nyelvi kidolgozottságuk is hagy kívánnivalót az olvasóban. Ezek a napilapbeli írások nyilvánvalóan gyorsan, rövid határidők betartásával készültek, javítgatásukra valószínűleg nem volt idő, lehetőség, némelyik minden bizonnyal az aktuális szám szükségleteit elégítette ki.

A megjelenési idejüket áttekintve az is jól látszik, nem egyenletes tempóban születtek: Kuncz novellaírói munkássága az 1925-ös évben csúcsosodott ki, ekkor hat művet jelentetett meg, miközben ugyanekkor feltűnően kevés kritikát és tanulmányt publikált, mindössze négyet. 1925 után viszont a novellatermés apadt el – feltevésem szerint ekkortól kezd regényterveinek a megvalósítására fókuszálni.

>>>> folytatás a 6. oldalon

Ez utóbbi lehetett az oka annak is, hogy az 1928-ban megindult irodalmi folyóiratban, az *Erdélyi Helikon*ban nem találunk Kuncz-novellát, miközben kritikákat, esszéket rendszeresen közölt ott.

A háború után keletkezett elbeszélések nemcsak megjelenési helyükben, kidolgozottságukban és hosszúságukban különböznek a korábbiaktól: látványos bennük a cselekmény háttérbe szorulása is. A korábbi, *Nyugat*ban megjelent szövegekben olykor túlságosan is fordulatos cselekményszövés közben kerültek a szereplők különböző, többnyire morális dilemmák elé, buktak el vagy lepleződtek le. (A *mirgodoni Jeanette* című novellában az ösztöndíjas magyar diák franciaországi falusi szerelmi kalandjának kibontakozását követhetjük, majd a cserbenhagyott ifjú lánykát a bukásig, illetve váratlan megmenekülését. A *Signore Caccini harca a pénzzel* a külön matematikus élettörténetét meséli el, a hányatott gyermekkortól a sikeres és magányos felnőtt létig, majd azt, hogy a váratlan szerencse olyan próba elé állítja a tudóst, ahol morálisan elbukik. A *Corniquet és fia* című alkotás – ahogy a címe ígéri – apa és fia élettörténetét beszéli el, egészen a fiú sajtós kettős lényének a megrajzolásáig. Míg a korabeli Magyarországon játszódó *Két fehér szobor* egy ifjú huszártiszt gyalázatos szerelmi kalandjának és különös megmenekülésének története.) A háború utáni szövegek jó részében csupán egy, a kompozíció szempontjából legtöbbször csak keretként funkcionáló helyzetet rajzol meg a szerző. Ebben a felvázolt szituációban azután az egyik szereplő magához ragadja a szót, és elmesél egy saját emléket. A keret hangulati bevezetőként, illetve a szereplők szociológiai bemutatását szolgálja: Kuncz történetei az ún. úri középosztály köreiben játszódnak. A *Mater Dolorosa* című írás kerekhelyzetében egy tátrafüredi tudószanatórium lakóinak beszélgetésébe csöppenünk, a *Két kézszorítás* című novella első helyszíne egy dinári kaszinó úri közönsége, míg a *Bécsi ezred Uzsok alatt* egy volt katona tíz holdas, Maros menti birtokán kezdődik, ahova az elbeszélő vendégségbe érkezett, hogy meghallgassa a házigazda történeteit. A keretes kompozícióval először az *Egy márványdarab* című, háború alatt keletkezett szövegben találkozhatott Kuncz olvasója. Ott jelent meg az életműben a nosztalgikus visszaemlékezés mint az elbeszélés beszédhelyzete és témája. Az elmúlt események, helyzetek, érzések nosztalgikus felidézése a háború utáni első két novellában folytatódott, ezek férfi főszereplői egy idegenné vált világban, marginalizálódva léteznek, miközben a régmúlta emlékeznek, legfőképpen be nem teljesült szerelmükre.

A cselekmény helyett tehát az elbeszélés lesz Kuncz novelláinak a középpontjában: van olyan műve is, amely csupán az elbeszélő belső monológja, és az érzések áradását semmiféle kontextusba nem ágyazza (A *vércsepp*), egy másik novella „műfaja” levéltöredék (*Poupée Magique*), ebben a levélíró érzelmi dilemmájáról

Cím nélkül

vall. Mindezek a formai és kompozicionális megoldások azért kerültek elő a szépírói eszköztárból, mert a művek tárgya a lélek benső folyamatainak és nem a külső eseményeknek az elbeszélése, ezzel együtt is feltűnő, hogy a keretül szolgáló helyszínek csupán vázlatosak, és vissza se térnek az elbeszél emlékek felidézése után, továbbá, hogy a szereplők mennyire papírízűek, az olykor meglévő cselekményszálak mennyire elnagyoltak vagy éppen kimódoltak.

A háború előtti, *Nyugat*ban megjelent novellákban is a lelki reakciók érdekelték, de azokhoz több külső cselekmény révén jutott el, ez utóbbiak szorultak azután ki a húszas évekbeli művekből. Kuncz ekkori történetei általában a megírásuk jelenében játszódnak, a bennük található visszaemlékezések leginkább a háborús időszak eseményeihez kapcsolódnak. Kuncz bár a húszas évek erdélyi irodalmába csöppenve a történelmi novellák és regények nagy divatjával találkozott, sőt szerkesztőként ő maga szorgalmazta és segítette ezek megszületését, szépíróként a modernség első időszakának felfogásához állt közel, azt tartotta, az irodalomnak a mindenkori élettel, valósággal kell foglalkoznia, a „máról” kell szólnia, mert az olvasókat a saját világukról szóló művek érintik meg ténylegesen. Úgy látszik, Kuncz húszas évekbeli valóságához elsősorban a háború – és következményeinek – megismerése, megértése, végső soron feldolgozása állt. Az évtized végén meg-

jelent két nagyepikai művének is ez volt a tárgya.¹⁹

A háború utáni évben játszódik *A tárogató ember* című novella,²⁰ a proletárdiktatúra utolsó napjaiban. Főszereplője Szamuely Tibor, aki az ún. „asszonyforradalomnak” a leverésére érkezett Győrbe. A novella azonban nem a politikai eseményekre vagy a mögöttük meglévő társadalmi ellentétekre fókuszál, ehelyett a győri pályaudvaron zajló élelemiszerrekvirálás-jelenet azt vezeti fel, miképpen ismeri fel Szamuely azt, hogy hatalmának sajátos korlátai vannak, a tömeg érzéseinek nem tud parancsolni fegyverekkel és katonákkal. Az 1923-as *A csoda* című novella egy látomás elbeszélése,²¹ melyben a misztikus lelkületű szobrász egy zsidó öregasszonyt kísér biztonságos helyre Budapesten, a fehérterror és a zsidóverések idején, azonban eldönthetetlen, hogy ez megtörtént esemény vagy csupán a túlérzékeny művész víziója, az akkori események interiorizált átélése. Kuncz ezekben a novellákban a politikai eseményeket csak háttérként festi fel – az előtérben a benső élmények állnak.

A novellákban ábrázolt lelki folyamatok jelentős részét természetesen a szerelem tette ki, ám annak igen különös változatai izgatták Kuncz írói fantáziáját. Az egyik – amiről fentebb már volt szó – a korábban elszalasztott, fiatalkori szerelem iránti nosztalgia, ám úgy, hogy a be nem teljesedett szerelmet a férfi, utólag is, a leghelyesebb kimenetnek tart-

ja, érett emberként számára a szerelemből megmaradt nosztalgia érzése teljesen elegendő (*A költő átutazik, Százhusz lépés*). Egyes művekben azonban nem csupán a múltban elmulasztott szerelem, hanem a jelenben is a nőről való lemondás az egyetlen, morálisan helyes választás a szereplő számára (*Megindult fa, Két kézzorítás*). Ezekkel állnak élesen ellentétben azok a művek, melyekben a férfi főhősnek azzal az érzéssel kell megküzdnie, hogy korábbi szerelmének pusztulását okozta (*Uraszima a halhatatlanok országában, A vércsepp, Visszatért a Lélek*). Sajátos, ellentmondó és semmiképpen nem hagyományosak ezek a Kuncznál felbukkanó nő-ferfi viszonyok.

Az eddigiekből is jól látható, Kuncz irodalomfelfogását egészen sajátosan követi novelláiban: az olvasókat körülvevő valóságból indul ki, ám ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a társadalom realista ábrázolására törekedne, sőt, mi sem áll tőle távolabb. A valóság, amit az írónak ábrázolnia kell, az ő felfogásában lelki tartalom, szereplői lelki élményeinek bemutatását, elemzését teszi művei tárgyává. Így az sem meglepő, hogy egyáltalán nem is találunk történelmi tárgyú szöveget az életműben – a néhány irodalomtörténeti alakot felvonultató, múltban játszódó novellában sem a történelem a tárgy, hanem ugyanúgy a lelki élmények, ahogy a jelenben játszódó művekben.²²

Kuncz tehát a huszas években elsősorban és döntően az erdélyi közönség előtt publikálta novelláit. Láttuk, a politikai, történelmi események egyfajta hangulati háttérként jelentek meg ezekben. Vajon megjelenik-e a korabeli Erdély, és ha igen, milyen módon?

A háború utáni első novellák helyszínei még Európa különböző vidékei voltak – bár egyre inkább Kelet-Európa. Azután Erdély és Kolozsvár fokozatosan került be a novellákba. Az 1925-ös *Az államtitkár látogatása* című szöveg cselekményének helyszínéről és időpontjáról semmilyen pontos információval nem szolgál a szöveg, de annyit a városról – ahova az államtitkár iskolalátogatásra érkezett – megtudunk, hogy van benne Pannónia szálló, és van egy temploma, aminek karcsú, gótikus tornyán aranykereszt csillogott, amit az állami főhivatalnok gyönyörködve nézett. És bár a szövegben a templom az István nevet viseli, a korabeli az ele-gáns és szembetűnő, karcsú tornyú gótikus templomban a kolozsvári Szent Mihály-templomra ismert rá. A cselekmény ideje minden bizonnyal a háború előtti időszak, hiszen államtitkár Budapestről akkor érkezhetett a városba. Kuncz olvasója azonban az is tudhatja, hogy fiktív Kolozsvár, amelynek a főterén a gótikus István-templom áll, Kuncz egyetlen regényének, a *Felleg a város felett*nek a helyszíne. Ráadásul *Az államtitkár látogatása* című novella közege és cselekménye a regény egyik szálának, a középiskolai konfliktusoknak történetébe illik bele.

Ennél több jellegzetes helyszín szerepel az *Egy álombanjáró följegyzései* című novellában. A főhős a gyermekkor helyszíne városában sétálva éjszaka a főtéri, „magasba szökő templomtorony” ezüst fé-

nyeit csodálja, majd a Jókai és az Egyetem utcákon halad át, később, miután felbukkan egykori szeretője, elmegy annak Monostori úti házába. Ezek nagyon ismert kolozsvári részek, a cselekmény tehát jól beazonosíthatóan kolozsvári közegben játszódik. Az 1927-ben megjelent novella egy vadromantikusként tűnő fordulatot mesél el (egy biológiai gyermek váratlan felfedezését), amelynek következtében a teljesen cél és értelem nélkül kóborló férfi megtalálja helyét és feladatát saját életében. Bár mind a szereplők, mind a cselekmény fordulata kevésbé valószínű, a történet leginkább csak régi klisékkel dolgozó suta cselekménysornak hat, két érdekes elem mégis található benne: az egyik, ahogyan a férfi társtalánul néz szét a városban, és megállapítja, hogy onnan hiányoznak a vele egykorú férfiak, akiket a háború eltüntetett. Ez valóban a huszas évekbeli európai társadalmak jellemzője. A másik, a magányos, céltalan felnőtt férfi és öreg, teljesítőképeségén, erején túljutott apa ellentéte, ami – legalább felvetésében, motívumaiban – Kafka műveinek közelében helyezi ezt a novellát. Erdély és Kolozsvár itt már több mint háttér: ebben a műben kétségtelenül összekapcsolódik a felnőtt, felelős feladatvállalás és a Kolozsváron való letelepedés kérdése.

Ennél korábban, 1925-ben jelent meg a *Bécsi ezred Uzsok alatt* című írás. A helyszín itt is Erdély, azonban nem az elegáns, gótikus templomú város, hanem a vidék: az erdélyi irodalomban mindenkor kiemelt szereppel bíró földrajzi táj, itt a Maros partja és a falu. A vidéki Erdély Kuncz műveiből szinte teljesen hiányzik. Ez a novella azonban a falusi Erdély írói felfedezésének szövege. Ez is a keretes szerkezetű művek sorába tartozik, a kerettörténet azonban több, mint csupán a másodlagos elbeszélés előkészítője. A narrátor egyes szám első személyű, vendégként a Maros mellé érkező fiatalember, aki ott találkozik egy tíz holdon gazdálkodó öregúrral, akiről barátja elmondja, hogy világháborús hős, neves hadosztályparancsnok, aki visszavonult, és most kevés földjén gazdálkodóként él. Az elbeszélő meglátogatja másnap este, és az öreg katonát háborús emlékeinek felidézésére biztatja. A házigazda vonakodik, majd mégis elmesél egy háborús történetet, azt, miképpen mentette meg őt bécsi férfi életét, amikor azok, századukkal együtt az első igazi útközvet végén, félelmükben dezertáltak, majd a büntető tizedelés őket jelölte ki kivégzésre. Ez a novella Kuncz írói életművének több fontos jellemzőjét is felvonultatja. Témája a háborúra való emlékezés. És itt is, ahogy más kisepeikai művében, a háborúnak általa nem átélt történetét szövegezte meg, ebben épp a keleti front egy jellemző eseménysorát. A mű sajátos kettősséggel szembesíti az olvasót: azzal tudniillik, hogy aki a harc-téren, a frontvonalban élte át a háborút, aki részt vett a harcokban, az nem akar emlékezni mindarra, ami ott megtörtént, aki viszont nem volt ott, az elementárisan meg akarja ismerni mindazt a szörnyűséget és tragédiát, ami megesett, mivel a háború után, az élet folytatásához

elengedhetetlen ennek a közös nagy történetnek a minél alaposabb ismerete és megértése. Kuncz háborúhoz való viszonya ebben a novellában a humanista pacifizmus – ahogy minden háború utáni írásában. Az emlékező főtiszt egy pacifista történetet mond el, a háborúra való emlékezés tehát csak annak teljes elutasításával együtt képzelhető el.

A kerettörténet, ami a második narrátor elbeszéléséhez megteremtődik, egészen hasonló az *Egy márványdarabban* találhatóhoz. Itt is egy fiatalember, a narrátor érkezik látogatóba egy öregúrhoz, itt is alkonyati vendégeskedés van, familiáris hangulat, és itt is az este az, amikor a természeti környezet fokozatosan elhomályosodik, ezzel megnyitja a teret az emlékezésnek. Kuncz egyfajta madeleine-je tehát a szürkület, amiben a valóság körvonalai elhomályosodnak, és felerősödnek a múlt elemei. Az egykori katona által ebben a műben elmondott történet ugyanúgy metaforikusan értelmezhető, ahogy az *Egy márványdarab* Ignácának elbeszélése a szobrászról és alkotásáról, és itt is a szimbólum az írói eszköz, ami a világnézeti mondanivalót kifejezi. A katonának öt fehér galamb jelenik meg álmában, ezután kegyelmez meg a dezertőröknek. A vidéki Erdély, a falusi természet, az egyszerű életmód a menedék a katonatiszt számára, aki a háborús borzalmakból csupán arra az egy epizódra akar, tud emlékezni, amikor megmentette néhány katona életét. Ezzel a mozzanattal kap jelentést a novellában a kerettörténet, a vidéki Erdély a menedék a háborút átélt ember számára.

Kuncz Aladár novellái tehát nem csupán megjelenési fórumukat és olvasóikat találták meg Erdélyben, a hely „visszahat” a művekre: az erdélyi helyszínek a hazatalálás, otthonra, életcélra, belső békére találás példáivá válnak.

Jegyzetek

¹ Kuncz Aladár, *Egy márványdarab*. kiad. FLEP Tamás Gusztáv, VARGA Ágnes, Bp., Kolozsvár, Országos Széchényi Könyvtár, Kriterion Könyvkiadó, 2015 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái II).

² Egy Kunczról szóló, 1922-ben megjelent cikkben szerepel az az állítás, hogy novellái kiadására a háború kitörése előtt készült. Lásd: TÖVISI Géza, *Kuncz Aladár*, Páztortúz, 1922/36, 319.

³ Ebbe a huszonnégybe nem számoltam bele azokat a szövegeket, amelyek bár önálló műként jelentek meg – tehát az olvasóik novellaként azonosíthatók – de később a *Fekete kolostor* fejezetei lettek. Ezek: *Karácsonyest Noirmoutier-ban*, Ellenzék, 1925. december 25., 17–18.; *Páriák lázadása*, Ellenzék, 1926. január 15., 11–12.; *Felköszöntő az Igazi Énre* = Újságíró Almanach, Kolozsvár, 1927, 284–295.; *Haláltánc Île d'Yeu-n*, Erdélyi Helikon, 1929/2, 81–94.

⁴ GAÁL Gábor, *Az Erdélyi Helikon antológiája*, Korunk, 1927/4, 312–314.

⁵ Uo., 313.

⁶ NÉMETH Andor, Emlékezés Kuncz Aladár-ról, Nyugat, 1933/13–14 = <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00560/17518.htm> [2021. 03. 28.] Az összes további Nyugat-hivatkozás ugyaninnen van letöltve.

>>>>> folytatás a 8. oldalon

Sámán

>>>> folytatás a 7. oldalról

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ ADY Endre, „Négy fal között” (Kosztolányi Dezső verses könyve), Budapesti Napló, 1907. június 1., 2–3.

¹⁰ KUNCZ Aladár, *A mirgodonni Jeanette*, Nyugat, 1910/17.; Uó., *Két fehér szobor*, Uo., 1911/10.; Uó., *Signora Caccini harca a pénzzel*, Uo., 1912/7.; Uó., *Corniquet és fia*, Uo., 1913/13.

¹¹ Uó., *Egy márványdarab*, Uo., 1917/18. A novella hazajuttatásáról lásd: JUHÁSZ Andrea, *Kuncz Aladár írói törekvései az Egy márványdarab című novella tükrében = A hajnal frissessége. Esszék, tanulmányok, versek Láng Gusztáv tiszteletére*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, SUP, 2006, 171–172.

¹² KUNCZ Aladár, *Fogsági feljegyzésekből*, Nyugat, 1920/9–10.

¹³ Erről tanúskodik például a következő levélrészlet, ami egy Gellért Oszkárnak 1924-ben küldött levélből való: „Nagyon kérek, hogy Osvát Ernőnek add át legbarátibb üdvözetemet, s biztosítsd arról, hogy ha nem is tudok egyelőre írásaimban ennek kifejezést adni, de éppen olyan szorosan és teljes függésben vallok magam hozzátartozójának mint akkor, amikor első ízben adtam kéziratot neki.” Uó. *Levelek (1907–1931)*, s. a. r., JANCsó Elemérné MÁTHÉ-SZABÓ Magda, Bukarest, Kriterion, 1982, 54.

¹⁴ Az *Új Magyar Szemle* 1920–1921-ben jelent meg.

¹⁵ Uó., *A költő útutazik*, Új Magyar Szemle, 1920/3. kötet, 1. sz., 77–92.; Uó., *Megindult fa*, Aurora, 1923/4, 274–277.

¹⁶ Uó., *Százhusz lépcső*, Napkelet, 1921/20, 1175–1180.

¹⁷ Uó., *A Demel cukrászdában*, Pásztortűz/9, 197–199.

¹⁸ Uó., *Egy álombanjáró följegyzései = Az Erdélyi Helikon antológiája*, Cluj–Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1927. II. kötet, 59–70.

¹⁹ A *Fekete kolostor* az első világháború alatti internáltságának emlékirata, a *Felleg a város felett* című regény elkészült fejezetei a háború előtti évben játszódnak, a mű kéziratban olvasható első változata elvezeti a főhóst a háborús időkhöz.

²⁰ Uó., *A tárogató ember* = Uó., *i. m.*, 210–215.

²¹ Uo., 221–223.

²² Ezek: *Kedves, nézzük meg a rózsát* és *A Demel cukrászdában* című írások.

MÓZES HUBA

A Törökvágástól a Hoche Rinnéig

Marosi Ildikó, az *Új Élet* című képeslap rovatvezetője, Dsida Jenő születésének hatvanadik évfordulóján interjút készített a költő özvegyével, Imbery Melindával. A beszélgetés Dsida Jenő és Imbery Melinda találkozásainak helyszínére is kitért: „szüleink nem voltak elragadtatva kapcsolatunktól, ezért mindig titokban találkoztunk. [...] Mindig jól ki kellett mennünk a városból, mert ha meglátták, beárultak. Emlékszem, jártunk a Hójjába sízni, a Törökvágás körül volt egy kedves vendéglő, ahol forralt bort lehetett inni. Néha mi is beültünk, ma is emlékszem a két rettenetes ócska képre a falon, és hogy milyen jólesett a vaskályha melege”. Dsida, amint az özvegy megjegyzi, erről a kocsmáról írta *Vendéglő havas hegyek között* című költeményét. Az Imbery Melinda számára oly kedves Dsida-költemény 1937-ben, a *Pásztortűz* hasábjain látott napvilágot.

Kuncz Aladár *Felleg a város felett* című regényének Juhász Andrea gondozta kötetét lapozva ébredtem rá, hogy Dsida Jenő költeményét nemcsak Kolozsvár környéki kirándulások, hanem olvasmányélmények is ihlethették, köztük az említett Kuncz-regény, amelyet az *Erdélyi Helikon* szerkesztőjeként az író maga közölt folytatásosan a folyóiratban 1929 szeptemberre és 1930 júliusa között. Az 1930. májusi számban a regény főhőse, Szentgyörgyi Tamás és Abáty Klára találkozásainak helyszínéről a következőket olvashatjuk: „abban állapotok meg, hogy délutánonként egy Rákóczi úti nyári vendéglőben találkoznak [...] A Törökvágás felé vezető út sarkán állt a vendéglő. Elöl kis bolt, hátul a kopár kertbe mélyen benyúló korcsma, amelynek ilyenkor, tél kezdetén alig akadt látogatója.”

Talán fölösleges is megemlítenem, hogy Dsida Jenő és Kuncz Aladár egyidejűleg ugyanabban a kolozsvári utcában lakott, szoros barátságot ápoltak, s 1930-ban a Kuncz Aladár szerkesztette *Erdélyi Helikon*nál a versszerkesztői feladatot átmene-tileg Dsida Jenő látta el.

A Dsida-költeményről csak annyit, amennyit Lisztóczy László a hatos szám evangéliumi szerepéből kiindulva egyik írásában megjegyzi: „A *Vendéglő havas hegyek között* a megtalált béke és a múltó idő varázsát ragadja meg, ezekkel a szavakkal juttatva végpontjához a misztikus hangulatot:

*Esik a hó, a korcsmáros köhög.
Poharamban forró bor gőzölög,*

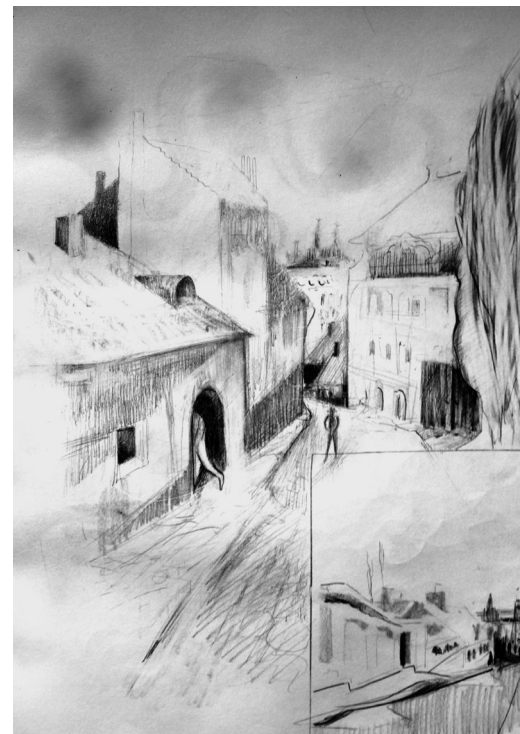
*az óra lassan üti a hatot
s álmos vagyok és roppant meghatott.”*

Alkalmi olvasmány hívott elő a napokban az én emlékezetemből is nagy erejű élményt. 1963 februárjában a Szebeni-ha-

vasok diáktáborából frissen kitaposott ösvényen indultam a kaptatón felfelé. Amikor izzasztó fáradtsággal kiértem a gerince, szikrázó fényben fürdő, lélegzetelállító panoráma tárult elém. Ennek az élménynek a társát ismertem fel a Hantz Lám Irén gondozta Lám Béla-levelezéskötet egyik darabjában is. Az Áprily Lajossal, Lám Bélával, Olosz Lajossal és Reményik Sándorral baráti viszonyt ápoló Mannsberg Arvéd írta 1967. július 23-án Lám Bélának: „1936. december 20. Délután találkozás Bélával Szebenben [...] Másnap reggel [...] fel a H. Rinnére [...] És ezután a felejthetetlen pillanat, amikor a Valare felé közeledtünk, és először mint sápadt korong, majd teljes glóriájában feltűnik a nap fényessége, szinte bántja szemünket, és alig bírjuk elhinni, hogy ez valóság: olyan smaragd-zöldek a fenyvesek, és olyan enciánkék az ég. De az igazi csoda csak ezután ejt szótlan ámulatba, amikor délután ott álltunk a Bătrâna és a Beşineu közti nyeregben, alattunk [...] az egész Erdélyi-medencét elborító felhőtakaró, és körös-körül az Erdélyt határoló összes csúcsok, még a 160 kilométerre levő Radnaiak is.”

Engedtessek meg, hogy az újból fellelt élmény emlékét közel hatvan év távlatából, ha mégoly felszegen is, *Diákszemmel a Hoche Rinnén* címmel versben próbáljam rögzíteni:

*A gerince érve vakító fényben
hegycsúcsok övezte szűkebb hazám
egy szempillantással átfoghatóan
tanítja betelni ekkor még csaknem
ép retinám.*

Gül Baba utca

FELLINGER KÁROLY

In memoriam Pilinszky János

Jövöm egy
hosszú, sötét alagút,
de a végén
már ott pislákol
a múlt.

Lepkeháló

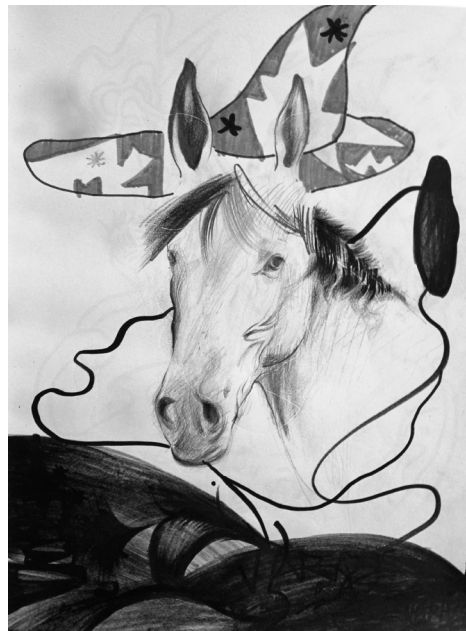
Úgy élj, hogy visszanezhess,
hogy Lót feleségeként
visszatekinthess,
nem a múltra,
hanem az emlékeidre.
A tízparancsolat
sorai között,
akár a biztonságos lövészárkokban,
gyengeségeink jól megférnek.
Olvass hát a sorok között,
mintha csak
visszatekintenél a jövőre,
vagy a meg nem történhető
múlt.

Egyhelyben

Nem vagyunk méltók
a halálhoz,
a tükrön is át akarunk látni,
ami az elképzelt
mennyország
hálósobájában fogad.
Nem állunk készen
a feltámadásra,
önzően
ott is a jövőnek szeretnénk
élni.

Olcsó könyvek

Bódis Feri bácsi szememben
bátor, rendíthetetlen
üzletembernek számított
a hetvenes évek közepén.
A kocsmá előtt állt az asztala.
Rajta könyvek. és megint csak könyvek.
Tőle vásároltam meg az első Jókai-, Steinbeck-
és Hemingway-köteteimet, a hinták, lövöldék
elvarázsolt rengetegében.
Mert búcsú volt, Ricsinyi, a vándor
cigányzenész házról házra járt,
megadva, ami az ünnepnek dukál.
Bódis Feri bácsinak nem a haszon volt
az elsődleges, hanem hogy menjen az üzlet.
Olcsóbban adta a portékáját,
mint ahogyan vásárolta.
Falunkban, környékünkön máig él a szólás:
Bódis üzletet kötött.
Arra mondják ezt,
ha valaki jól ráfizet valamire.
Akkoriban még gyávaaságnak, nagyképűségnek
tartottam nem kiolvasni a becserkészett könyvet.
Hol vannak ezek az évek,
hova tűnik a múlt, Feri bácsi?
Milyen szép is lenne eltévedni újra,
hogyan felfedezzük, megtaláljuk egymást.

Varázsló

Visszafelé

Visszamentem a városba,
ahol katona voltam,
kerek harmincnégy éve
történt, hogy leszereltem.
Mostanában gyakran álmodtam
a kaszárnyával,
de nem a régi dolgokat éltem át újra,
ez már egy következő bevonulás volt,
más kalandok vártak rám,
de semmi sem változott körülöttem.

Visszamentem a városba,
ahol katona voltam,
láttam, hogy szinte mindent
átépítettek azóta,
nem fogtam fel,
mint forró szívem a havat,
beettem magam
az éhségbe,
egyszeriben úgy éreztem,
a kaszárnya előtti parkból
egy nyírfa követ,
amibe valaki belevéste
a nevem kezdőbetűit.

2021. február 15.

Minden héten két-három
ismerősöm hal meg
koronavírusban,
ilyenkor visszamenekülnék az égbe,
eszembe jut idős barátom,
akit azért írtattak
szlovák iskolába a szülei,
hogy vigye valamire,
ne deportálják Morvaországba,
ne telepítsék ki Magyarországra,
őt, aki gyerekként egy kukkot sem tudott
tótul,
arra a kérdésre meg, hogy
mondják a békát szlovácul,
azt felelte, hogy brekeke.
A csöndnek arról kellene szólania,
amit a vers elhallgat,
hogy amikor felegyenesedek
és kihúdom magam,
az olyan, mintha méhfullánkot
húznék ki a bőrömből.

HELILON 420

131

– szerkeszti Horváth Benji

NAGY-BENUS VIKTOR

mozdulatlan zászlók

1994. a formula1-es szezon nyolcadik versenyén a silverstone-i brit nagydíjon is úgy lengett a világbajnoki éllovas michael schumachernek a kizárást jelentő fekete zászló mint annak a szürke panelháznak a rajtszáma felett azzal a különbséggel hogy akiért felhúzták nemcsak két futamra került eltiltásra mint a német pilóta. amikor gyerekként megláttam az elsőt csak annyit tudtam hogy jól kell viselkedni. legalábbis magamhoz képest. az egyik szomszéd bácsi szerint ilyenkor szivárog ki a panelmelegből a lélek és fent a magasban szilárdul bele az égi mezőbe. általában kaptam egy gombóc citromot amit akkortájt húsz forintban mértek és a fagyvalósággal betakarta az arcom akár a szuzukai nagydíjon a versenyzők sisakrostélyát a hűvös eső. hazafelé a kopott lépcsőfordulókön ritkán látott seregek toporogtak megtudni a szomorú igazságot majd végül lomhán elnyűtt overálokban visszatértek az imolai boxba fellélegezni a tükörsima haláltól. a papa jutott az eszembe. órákon keresztül töltötte a cigiket szintenként emeletesre. úgy tartotta ez az öregek sportja beindítja a vérkeringést ha pedig mellé kanapéig húzza a kisfröccsöt akkor konkrétan házimunka. amikor már dohányba kötegelte a csendet végleg kihúzta a gyufát így nem maradt más: meggyújtottam neki. köszönöm apukám – mondta miközben a füstkarikák árnyékában a fiatalságom méregette. napjainkra a kényelem szimbóluma a tévétávírányító a kilencvenes években azonban a gyerekek mozgókapcsolásként sugározták a lustaság kultúrtörténetét. amikor a formula egyes monzai nagydíjon elidőztem kicsit – nem nyomtam tovább manuálisan – rám förmedt: zúg-búg és amúgy is csak körbe-körbe mennek. így történhetett hogy nekem már három évvel korábban eltűnt damon hill. egy régi fekete-fehér filmet néztünk végül. kutatások szerint az 1940-es években az emberek 75%-a álmodott fekete-fehérben. én is azt hittem jó ideig a család a születésemmel lett színes. bearanyoztam az életüket. pezsgő himnusz ujjongó szurkolók. csodálkoztam is ezen mert a papa gyűlölte a változást. szegény ha tudná: szinte minden változik. a kádárkocka már nem menő leáldozott a tipikus szoci magyar sors a munkások már nem rohannak haza a panelbe a határról bányából gyárból piacról reménytelenül megöregedni útközben nem gyűlnek a dani borozóba meginni amennyit csak bírnak ma ugyanezek a panelek tizenöt milliós lakások vidéken is a dani borozót pedig teljesen kicsinálta a gazdaság a szomszéd cuki helyén már a nyolcadik vállalkozás a pandémia idején pedig hetente közvetítik a királykategóriát. ahogy zúg-búg az egész világ úgy rohangálnak céltalanul körbe-körbe az emberek. schumacher már nem száguld egy sibaeset miatt valószínűleg mozdulatlan akár az a fránya zászló az emlékeimben.

BENKŐ IMOLA ORSOLYA

Szalmazsák

Reggel a bejáratnál sorakozott két bőrdő és két sporttáska. Mindent érintetlenül hagytak. Mintha kirándulni mennének.

*

– Költözünk! – lépett be egy nappal korábban a temesvári házba Pista. Akkor ért haza. Zénót, az utolsó városban élő barátját vitte át a határon, s ha már átjutottak, Bécsig meg sem állt. Nincs miért maradni, itt úgy sem változik semmi. – magyarázta izzadtan, köszönés helyett Magdalénának. Az asszony köpni-nyelni sem tudott, az ajtófélfának támaszkodva bámult maga elé.

– Akkor holnap nem kell iskolába menni? – ugrált Hajna a szülei körül, és hosszan várta a választ, ami nem érkezett. Piri is megjelent, vonszolta maga után Brumit, az óriásmackót, felvette, szorította. Dacosan állt és nézte, hogyan bonyolódnak a szülei néma, heves tekintetváltásba.

Szalonna bácsinak, a magyar szomszédnak adták az egyik kulcsot, a másikat Csabának, Pista szobrász barátjának.

*

– Paşaportul, vă rog! – a Világos családban mindenki készségesen nyújtotta az útleveleket. Bólogattak, mosolyogtak. Útközben, a zöld Daciában végigvették, mit kell mondani a határon. Úgy ismételték, mintha leckét bifláznának. Két hétre jönnek kirándulni Magyarországra, meglátogatnak egy-két rokont, Pesten elidőznek, megnézik a nevezetességeket. Hajna a tavaszi búzamezőt bámulta, és fejben hallgatta a Szabad Európa Rádiót, amiben néhány hónappal ezelőtt minden nap elmondták, hogyan szöknek a zöld határon keresztül a családok, mezítláb a tarlón, véres a talpuk, a térdük. Sokan jeges vízben úsznak. Látták a kékre fagyott, felpuffadt kisgyerekeket a vízben, a lelőtt tetemeiket a tarlón. Félt. Hiába volt már demokrácia, a rendszerváltás fejben elmaradt. Nem csak Hajna félt, Magdaléna is. Pista már jó ideje alkoholista volt. A sírásók, a hullatakarítók, a kőfaragók mind ittak. Mit ittak! Vedeltek. Munka közben csak akkor, ha pomană, azaz halotti tor volt a temetőben. El kellett fogadni a cujkát, mert sértő volt a gyászolókra és a halottra nézve, ha nem így történt. Munka után egyenesen a Ciocârliaba mentek, kocsmázni.

– *Úgy szerettem nézni a hatalmas korszórt söröket! A hab szép sorban folyt le róluk, deres volt az üveg, gyöngyöző sárga fényt vetett a nagy kék vasasztalokra. A férfiak mind kivörösödve, izzadtan kortyoltak bele a hús sörökbé, az első kortyok után nagyot nyögtek vagy sóhajtottak, nyelvükkel csetintettek. Tati mindig megengedte, hogy én is beleigyak a habba – kottyant közbe Piri.*

Szóval csak arra tudtam gondolni – folytatta Magdaléna –, ha elköltözünk,

Cím nélkül

az új élet lehetősége megváltoztatja Pistát, és leszokik. Kiszakad az alkoholos társaságból. Talán ez érdekelt egyedül.

*

Álltak a gangon, csöngettek.

Egy erősen bagószagú néni nyitott nekünk ajtót, arca kifejezetten csúnya volt, a tengernyi ráncból nehezen kivehető vigyor még ijesztőbbé tette.

Piri ijedtében csuklott egyet, akárcsak most, amikor újra felidézi az idős asszony arcát. Krisztina néni nagyra tárta az ajtót, és teátrálisan megölelgetett mindenkiket, mintha nem most találkozna a gyerekekkel és Magdalénával először. Pista nem ment be, intett Magdalénának és a lányoknak, indult is tovább. Hajna nem értette a helyzetet: az apja hová megy? Régi szorongása megújult erővel tört rá, biztos volt benne, hogy a szülei elválnak. Dühös lett, arcán fellángolt két rózsa, szeme elhomályosult. Magdaléna megnyugtatóan tette kezét lánya fejére, hiába.

Egy elvált lelkész fogadta be őket, aki idős édesanyjával, Krisztina nénivel élt. Pista talán maga sem emlékezett pontosan, mikor és hogyan ismerte meg Róbertet, viszont náluk aludt két héttel korábban is, amikor kijött Magyarországra munkát keresni. Talált állást, egy fafeldolgozó-bútorgyártó cég alkalmazta feketén. Pista bizakodott: munkája van, a lelkészék meg befogadják a családját átmenetileg a gangos körúti házba. A többi idővel elrendeződik.

– Drágáim, itt fogtok aludni fent a galérián. Megfelel-e? – vicsovított Krisztina néni. Piri felnézett a hosszú létrán, és arra gondolt, ha felmegy, akkor éppen olyan lesz, mint a temesvári padláson. Felidézi a beszűrődő vékony napsugarakat, a felszálló port, a régi játékokat, kacsatokat, és magához szorítja Brumit, az óriásmackót.

Budapestet nem lehetett szeretni. Szürke volt, sok helyen fekete, koszos, bűdös. Egy képre élesen emlékszem – sóhajtott fel Magdaléna –: álltak a lányaim a Blahán, egy

hatalmas üveges kirakat előtt. Az arcukat visszatükröződve láttam. Sóváran nézték a babákat. Tekintetükkel óvatosan pásztáztak, minden jelentéktelennek tűnő részletet megfigyeltek, apró szemmozgással ölelték körbe a vágyott játékokat. Feltöltek a látvánnyal, ami érintetlenül örök maradt.

*

Hajna megrendülten szembesült azzal, hogy ők most már szegények. Teljesen új és váratlan helyzet volt. Eddig jól éltek. Átlag felett. Még a jegyrendszerben is. Apja kapcsolatrendszere szerteágazó és láthatatlan volt. A temetők ugyanis a csendelés fő helyszíneiként működtek. Az ő elosztójuk Misu – hozott húst, vajot, tejet, cukrot, olajat, ami csak kellett. Pénzük volt bőven, Pista jól keresett. De mintha ez a pénz itt Magyarországon nem ért volna semmit. Hirtelen elfogyott? Hajna nem tudta eldönteni. Hiányát nem lehetett sem figyelmen kívül hagyni, sem tagadni. Az utcákon és az üzletekben a kopottság ellenére is tapintható volt a jólét. Az élelmiszerüzletek választéka fényűzően bőséges volt az alimentarák kongó ürességéhez képest. Ennyifajta sajtot, édességet, kalácsszerű fehér kenyeret, üdítőt, ismeretlen gyümölcsöt még soha nem láttak. A sok megvásárolható tárgy és élelmiszer azt sugallta, hogy van választásod, a döntések a te kezében vannak, dönts jól, és boldog leszel.

Hetek vagy hónapok teltek így el, az idő, mint valami súlyos szürke massa nehezedett rájuk, mire Pista újra előkerült. Azzal toppant be, hogy itt az idő csomagolni, mennek tovább az Alföldre.

– Utálok az Alföldet, a hegyekben akarok lakni! Vagy menjünk Svédországba Nagymamáékhoz – az elégedetlenkedő Pirit már senki nem hallotta, csapódtak a bőrdők, és hosszú, felszabadult hálálkodás után elköszöntek Krisztina nénitől és a hazatérő Róberttől. A Daciában aztán záporoztak a lányok kérdései az apjukra: hol járt, mit csinált, miért nem szólt előre, hogy külön fognak lakni? Pista türelmetlenül válaszolt, most érezte először, hiba volt felnőttként kezelni a lányokat. Elégedetlen, idegesítő, gyerekméretű felnőtté váltak. Akik válaszokat követelnek. Kiderült, hogy Laciéknál, az unokaöccsénél szállt meg. Ők még csak két hónapja költöztek át, egyszobás gondnoklakásban éltek hárman, kisgyerekekkel. Nem mehetek az ő nyakukra mind. Csönd lett végre. Azt is jó lett volna tudni, hogy Pista keresett-e már elég pénzt, de ezt senki sem merte megkérdezni. *Innen én – szól rám Hajna, és én hagyom, mit tehetnék.*

*

Erdei úton suhantunk, a madarak élénk füttyszava kísért. Az alföldi bukkásban jártunk, körülöttünk mégis fenyveserdő hajlongott szelíden. Egy faszindelyes, nagytornácós ház előtt álltunk meg az erdő közepén. Barna szemű, fekete hajú, kissé gömbölyű, terebélyes mosolyú asszony sietett elénk. Aranka. A szeme vidáman csillogott, megismerte Mamiékat, sőt engem is, ami persze furcsa, mivel két éves

>>>> folytatás a 12. oldalon

koromban látott utoljára. Pirit kellett egyedül bemutatni, aki szégyenlősen Tati mögé bújt, és csak többszöri felszólításra volt hajlandó nyújtani a kezét. Mire Aranka túljutott a kezdeti meglepődésen, kiszivárgott a családjá is. Réz Laci a férj, Réz Marci és Réz Bori, aki a kezében tartotta Gazsit, a legkisebb Réz gyereket. A Réz családnév nem a narrátor fikciója, tényleg így hívják őket, ma is összefutunk, többnyire véletlenül. Aranka időnként a posztjaim alá kommentel a pofakönyvben, próbál figyelmeztetni, hogy politikai nézeteim nem illeszkednek származásomhoz, egy határon túlitól elvárható a nemzeti gondolkodás. Hajna, Ásotthalomról akartál mesélni. Szóval a Világos család soha nem hallott korábban Ásotthalomról. Magdaléna ötlete volt, hogy látogassák meg Csaba egykori barátját, Arankát. De az is lehet, hogy Csaba javasolta nekik, amikor átadták a temesvári ház kulcsát. Felke-rekedtek és elindultak, nem lehetett tudni, milyen lesz a fogadtatás. Kockáztattak, miután nyilvánvalóvá vált, hogy Budapest túl drága nekik. Pista „bedolgozó” munkakörbe került, így a faanyagot kéthetente hozta-vitte a cégnek. Rugalmas munkarendjét szerette, nem mintha valaha rá lett volna kényszerítve a kötött munkaidőre. Több hónapig éltünk itt, teljes békeségben. Ettől a naptól kezdve két anyám és két apám volt. Anyáim főztek, takarítottak, mostak. Aranka eljárt angolt tanítani, addig Magdaléna gondoskodott rólunk. Tati faragott napközben, Laci az erdészeti diákokat oktatta. Mi gyerekek többnyire játszottunk, az erdő tiltott kalandokat ígért. Persze veszekedtünk, rugdosódtunk, verekedtünk is, mégis, ha Ásotthalomra gondolok, és az erdészeti iskolára, színes buborékok az emlékeim. Kivéve a délelőttiakat, amikor Marci és Bori iskolában voltak, én pedig róttam a tanösvényeket, akár egy meditáló szerzetes, felidéztem a temesvári osztálytársaimat, barátnőimet, és a hiányukat, az elbúcsúzás hiányát sirattam. Sokat gondolkodtam ekkoriban a halálról, nem öngyilkos gondolatok voltak ezek – így feltételezem ma –, inkább egy részem halt meg: a temesvári világom, a megszkott házak, a könyveim, az iskolapad, Bada tanító néni, a kertünkben illatozó rózsák, a friss dió zöldje, Viorico arany fogai, a hajnalkák a kerítésen. Felfoghatatlan szakadék választotta el a régi és az új életem, és ezen átjutni hidra és kapaszkodóra lett volna szükség. Egyik sem volt. Hajna, hazudsz, írtál: verseket, naplóbejegyzéseket, volt kapaszkodód. Most te magadról beszélsz, nem?

Még egy emléket el akarok mesélni, arról az estéről, amikor anyáink és apáink a nappaliban iszogattak, hangos volt a ház a nevetéstől, és a régi emlékek felidézésétől. Velünk gyerekekkel szerencsére nem foglalkoztak. Borival és Pirivel a nagyágyon játszottunk, babáztunk békésen. Váratlanul berontott Marci, és közénk futott anyaszült meztelenül. Akkor láttam fiút így először. Annyi idős volt, mint én, tizenegy éves, és vadul ugrált csupaszon az ágyon. Elképedve néztem alabástrom combját, gömbölyű

fenekét, tükörsima mellkasát, izmos, kemény hasát. Füttyköse föl-le ugrált a szemem előtt, a kis csupasz rózsaszín golyók serényen követték. Szép volt, és érdekes, hozzá szerettem volna érni, finoman, bátorítalanul. Ehelyett én is nevetni kezdtem, ahogy Marci tette: gurgulázta és öklendezte a hangokat magából, akárcsak Piri meg Bori. A Marci szemében fellángoló vadság percek alatt átragadt ránk. Lehajigáltuk magunkról a ruháinkat, és mind a négyen teljes erőnkkel ugráltunk az ágyon, majd a szoba kövén, meztelenül, sikongatva, kivörösödve üvöltöztünk, míg a fáradságtól össze nem estünk. Ezt a pihegést keresem ma is.

*

A zöld Dacia csikorogva állt meg Sárika néni birtoka előtt. A lányok kíváncsian kandikáltak jobbra-balra a kocsi ablakából. Aranka úgy döntött, ha vidéki életre vágyik a Világos család, akkor érdemes lenne az alföldi pusztaságban körülnézni. Így időnként tanyákat látogatott meg Pista, ahová tanyagazdát kerestek. Többnyire a lányokat is magával vitte, jó iránytűként működtek. Minden apróságot észrevettek: repedező falakat, koszos lefolyót, kellemetlen szájszagú tulajdonost. Egy nap, amikor már majdnem feladták, Aranka édesanyja telefonált Csátaljáról, hogy lenne egy tanya. Sárika néni már öreg, egyedül él, egy család elfér az egyik vályogházban, a másikban ő lakik. Van kert, szántó, gazdaság, majorság. Munka rengeteg. Jöjjenek Világosék. Nézzenek körül, ismerkedjenek meg vele.

Pista egyedül indult befele. Csaholó pulik ugráltak a nyomában. Mialatt eltűnt a nyári konyhában, Piri a ringó sárga búzamezöt figyelte. Ugrálni, hemperegni, bújószkázni szeretett volna a vibráló, simogató tengerben.

– Gyertek! – szólta ki Pista a konyhából. Hajna félénken lépett ki a kocsiból, tartott a kutyáktól, akik a hús, magasra nyúlt akácfa alatt szunyókáltak. Belekapaszkodott az anyja kezébe, Piri meg az övébe, így lépkedtek nesztelenül a szalmatetős vályogfalú nyári konyha felé. Sárika néni nyitotta a szűnyoghálós ajtót, bájosan, de tétován álldogált műszálas otthonkájában. Hellyel kínálta a jövevényeket. A fehér színű hokedlikén virágmintás, öreg párnák hevertek, Hajna csak félig ült rá az egyikre. Áporodott szag csapta meg az orrát, ami végig ott maradt vele. Nem tudta eldönteni, a szag honnan jön: a párnákból, a néniből, vagy a konyhából.

*

„A múltat megtalálni, mondják, nem lehet. Minden, amiről azt hiszed, rég elveszett. Minden, ami elmúlt, ott lebeg.” Megint költöztek, szólta az Omega a kocsiban, a 6-os kazettáról. Hol van az ott? Ahol a múlt lebeg? Nem lehet bennünk, mert akkor élesebben látnánk, tüpontosan, kételkedés nélkül. Az önmagunkon túli emlékeztet bennünket a múltra, ő pontosan tudja, amit mi csak ködös lebegésben sejtünk. Az ő szemével csak később láhattunk, ha kimúlunk ebből a világból.

– Ezért lesz jó meghalni – vágott türelmetlenül a szerző szavába Hajna. De ma-

radjunk Csátalján. Én mesélem tovább – vette át Pista a szót, csak arra nem volt felkészülve, hogy az emlékaradat mindenkit elsodor.

A nagyházban két szobát, vécét, meg egy előszobát kaptunk Sárikatól. Ingyen. Cserébe elláttam a majorságot, felügyeltem a szántást, vetést, aratást. Rendszerben tartottam a portát. Ez volt az egyezés. Hordtam le a pesti melót is, dolgoztam látástól-vakulásig, italozás nélkül. Magdaléna a varrodában kapott munkát, éhbérért. Nagyon kevés pénzt kerestünk. De egy cél lebegett a szemem előtt: ha elég pénzt gyűjtök össze, veszek baromfit, saját magam neveltem, lesz mit enni, eladásra is jut. Később, ahogy gyarapszunk, bárányokat is legeltetek. Úgy gondoltam, ha Sárika meghal, ránk hagyhatja a birtokot, nincs gyereke, családjá. Békére, nyugalomra vágytam: hajnalban kelni, korán feködni, szép csendben élni. Egyszerűen létezni.

Lerománoztak, akárhova mentünk, mi voltunk az új románok. Hiába mondtam, hogy magyarok vagyunk. Temesvárom bozgorok voltunk, itt románok. Nagyon fájt. Egyszerűen bunkónak tartottam a varrodában a kollégáimat, akik nem értették, miért ne lennének román. Román útlevelem van, román az állampolgárságom, tehát román vagyok.

Az első éjszakát nem felejtem el. Egy nagyon sötét, vert falú, vert padlójú szobánk volt Hajnával. Gyerekszobának semmiképp nem merném nevezni. Csak egy kétszemélyes ágy volt benne, egy nagy szűrős zsákkal. Tati nem hagyta, hogy ráüljünk, azt mondta, újra kell tömni. Mit kell újra tömni? – nem érttem. A szalmazsákokat, friss szalmával. Meglátod, milyen jót alszotok benne. Dermedten álltam: én eddig puha ágyhoz voltam szokva, nem ilyen szűrős vacakhoz. Legörbült a szám. Bruminak sokkal jobb helye van a mózeskosárban.

A sötétség és a szalmazsák együtt volt elviselhetetlen. A létezésünk szűrt. Amit Tati reménykedve nézett, azt mi reménytelenül. Ott döntöttem el, tizenegy évesen, hogy innen menekülni kell. Az első lehetőségnél fuss előre. Így lett: másfél év múlva már Kecskemét csinos utcáit róttam, ahová két évvel később Piri is követett.

*

Egy szombat reggel nagy csendességre ébredtem. Néhány nappal korábban vettem csirkéket, gyöngytyúkot, pár nyulat. Kiléptem az udvarra, hogy megetessem az állatokat. Ahogy fellépek a tyúkol létráján, és benézek, hát látom, hogy az összes napos csibe ki van terítve. Megdőglöttek. Ahogy a majorság udvarában a gyöngytyúkok és a nyulak is. Nem kellett sokáig gondolkodnom, mi történhetett. Sárika nem tudta elviselni a gyarapodásunkat, az itatóvizükbe mérget csöpögtetett. Percekig döbbenten álltam, s mikor éledtem, Sárika tegnapi túlzott nyájaskodása jutott eszembe. Bár az édességei, cukros szavai mindig gyanúsak voltak. Bementem, felköltöttem mindenkit. Szóltanul összepakoltunk. Miután kiálltam a Daciával, kiráncigáltam a szalmazsákokat az udvar közepére. És felgyújtottam. Így búcsúztunk el.

Aznap előkerült egy üveg bor is.

RÉMAN ZSÓFI

Erdő

azt mondtam, van itt egy tigris,
azt mondtad, fásítsuk be a szobát,
akkor nem fog látszani.

sajnáltam kicsit, de az erdők tetszett,
ez már a hetedik ajtó volt,
és nem akartam, hogy visszafordulj.
inkább vettem két kütűzöt magunknak jutalmul.

egyszer azért becsempésztam a tigrisnek egy kis vadhúst,
leültem mellé, csíkokat kentem az arcomra mustárral,
és nosztalgiáztunk.
félsz, kérdezte, félek, feleltem.

távlatokban kell gondolkozni,
biztattál kint, miközben letörölted,
és én távlatoltam, szívből.
csak egy valami nem volt világos.

láttál már fákat szívritmuszavarral?
nem értem.
én sem.

Költészet

A versek finom, remegő hártját
képeznek a mellkasomban,
mondta Esti,
és ennyi talán elég is lesz a túléléshez.

Folyó nélküli város

Nem tudnék folyó nélküli városban élni,
mondta, mire ő csak hallgatott, mint mindig.
Hol építkeznének víz nélkül, gondolta,
és a gondolat szájpaplására tapadt.

Hallgatásait sem kötötte össze folyó,
nem volt tömege, nem sodort sehova,
s beszélgetéseikben sem lakott senki,
nem voltak se utcák, se főterek.

Mégis itt éltek.
All we care about is talking, erre
megpróbáltak táncolni a jelenet kedvéért,
neki pisilni kellett, a másik unta.

A napok csak kiperegtek, mint a borsók,
hiába forgatta őket szájában,
míg zöldből sárgává nem váltak,
nem érezte az ízeket.

Talán folyót kéne ültetni, és elfelejteni
a várost, a zöldet, a sárgát.
Nem táncolni, úszni,
nem forgatni, nyelni.

Cím nélkül

Ők, akik azt mondják

Azt mondják, meg kéne engednie magának a hosszú mondatokat,
mintha csak a meleg vizes csapról lenne szó,
mert nem ők félnek a fulladástól, kik lábukat lógatják a kád felett
és édes ízt adnak a gőznek, nem, ők nem látják
a metszés fájdalmas báját, a tekerő indák karcolás nyomait,
az idő előtt elszáradt bimbókat, ahogyan nem látják
a tűznyelőt sem, aki kötelet ereszt le a torkán a gyomrába rejtett
gyufáért,
és nem veszik észre a kihullt hajszálakat, amik szavak helyett
esnek a prédikálóból,
szerintük ha a szél fúj, a fa lengedez, és elfelejtettek hinni
a gravitációban,
különb is, sietni kell, nincs sok idő, egy vessző sem tart örökké,
röptében fogja el, majd gyorsan eressze, mielőtt őt is eléri a pont.

Atlasz

A fülem mögött éjszaka kis szelepet nyitok.
Két sötét keveréke kék szappanként
gurul kezembe. Futok vele
a városba, hogy lemossak telamont

és kariatidát, fázós, egymástól távoli,
pucér felsőtestüket, amíg tartják a kaput
fejük felett. Így tartjuk mi is, tudod.

Eltévedni próbálok, de az egykor metró megállóhelyek
neveiben létező város felszíne mára összeállt,
a Deák, az Astoria, a Kálvin távolinak tűnő pontjai
összeúsztak, visz az út, mint a fogaskerekűt.

A szobában már rügyezik a fény,
az ágy összement, párnád meleg.
Üres kezemmel simítok még egyet a felszínen.

Mire felébredsz, kibékülünk.

Nagy-Benus Viktor (Salgótarján, 1988) egy tartalmas egri kitérő után Pécsen találta meg a számításait. Főszabályként: jogász, azonban fenntartja a jogot az írásra. Versét eddig a *Bárka online* közölte.

Benkő Imola Orsolya 1979-ben született Temesváron. Szege-den él. Egyetemi tanulmányait magyar-színháztudomány sza-

kon végezte. A Homo Ludens Project független színházi alkotó-közösség művészeti vezetője. Rendez, tanít, ír.

Réman Zsófi 1991-ben született Kolozsváron. Győrben és Buda-pestben végzett fuvolaművészként, jelenleg Budapesten él.

LÁNG ORSOLYA

Agota, Herta, Terézia

Agota Kristof *Tegnap* című kisregényét azért vettem meg újra, hogy elküldjem egy barátomnak, aki közel negyven éve él Németországban, de sosem érezte otthon magát. A kényelmi szempontok nem elegendők. Vissza már nincs út, sokan jártak így, bezárult mögöttük az idő, nevük itthon heges hieroglif. Az emigráns irodalom óriási és változatos. A hozzám közel álló írók közül is van, aki Magyarországról, másikkal Romániából emigrált, és egyikük sem ezeknek az országoknak a nyelvén vált ismertté. Érdekes, hogy a prózanyelvben sok a lényegileg közös vonás, az út, amin eljutottak ehhez, különböző: Herta Müller sváb családból származik, és egy román – vagyis Románia hivatalos nyelvén tett – kitérő után az anyanyelvéhez kanyarodott vissza. Nem ő akart disszidálni: a román titkosrendőrség, ami nem csak azért tett meg mindent, hogy Müllerből ne legyen író, de az ország kisebbségi és ellenálló állampolgárként is megnehezítette életét – nem győzött csodálkozni, amikor 1983-ban háromszor is hazatért Németországból. Noha lett volna rá oka és alkalma, nem akart menekültként politikai menedékjogot kérni, hanem kívárta az útlevelet, amellyel a főbejáraton, emelt fővel léphetett be az országba. Emigrációban írt műveiben a politikum mindig személyes és megkerülhetetlen problémává válik, a morális dilemmák a magánéletet is csontig rágják. És mindegyik történet Ceaușescu Romániájában játszódik.

RÁOLVASÁS

Az anyanyelvű Herta Müllerral ellentétben az '56-ban disszidált Agota Kristof azért tanult meg franciául, hogy svájci író lehessen – magyarként erre nem lett volna esélye. Egy óragyárban dolgozott, ahol a zaj limitálta a beszélgetés lehetőségeit. A körülményekre visszavezethető alapszókészletnek irodalomként elementáris hatása van. Az *Analfabéta* című önéletrajzi művében írja: „Több mint harminc éve beszélek, húsz éve írok is franciául, de még mindig nem ismerem. Nem beszélem hiba nélkül, és csak a szótár gyakori használatával tudok rajta helyesen írni. Ezért hívom a francia nyelvet is ellenséges nyelvnek. És van még egy oka, amiért így hívom, és ez az utóbbi súlyosabb. Ez a nyelv az, amelyik folyamatosan gyilkolja az anyanyelvemet.” A választott nyelv tehát a külső nézőpont privilégiuma, ugyanakkor a kegyvesztettség pozíciója is. Terézia Mora szintén nyugat-magyarországi emigráns. *Nap mint nap* című regényének főszereplője egy Abel Nema nevű nyelvzseni, aki hiába tud nyelveket, közelebb áll a némasághoz, mint a beszédhez.

Festő és modellje a Teknivalon

A délszláv háború elől menekült Berlinbe, és ugyanúgy keresi elvesztett identitását, mint Agota Kristof Tobias/Sandora, vagy Herta Müller magyarul eddig még le nem fordított első, emigrációban írt regényének (*Călătorie într-un picior*) Irene-je. A cím az „egyik lábbal itt, a másikkal ott” életérzésre, arra a köztes és örökös átmeneti létezésre utal, amit az áttelepedés jelent. A *Tegnap* és a *Nap mint nap* pedig egybecsengően az idő stagnálását, illetve vonatottságát jelzi.

Az emigráció helyszínéinek esetlegessége mindhárom regényben fellazítja a házával kapcsolatos köteléket. A honvágy ezekben az írásokban a prózanyelven magán leképeződő fizikai torzulás, félszegség, és nem a hangvétel ideologikus vagy emocionális megbicsaklása. Szereplőik

nem beszélnek a hazáról, hanem hordozzák magukban, mozgásuk ettől lesz darabos, jelenlétük úzóttvadszerű. Kitétek, a szó konkrét és átvitt értelmében. Megpróbálnak valamit megérteni, tragédiájuk éppen ebben a paradoxonban rejlik, hogy minél inkább eltávolítanak maguktól az őket ért veszteséget, annál erősebben centralizálják. Ez nyelvi valami féle intim tárgyilagosságot jelent. Ezek a lázas és lakonikus nyelven megírt történetek a számkivetettség és az elidegenedés olyan fokát képezik le, amely érzéketlenségével érzékenyít. A tiszta tudat mint a túlélés formája. Tanúszkodás a rendszerek szenvtelenségéről, a társadalom közönyéről és a jövevény önzolálásról. Talán ilyen a vegytiszta patriotizmus: nemzeti-segtől független.

MARKÓ BÉLA

Kenyér, fecske, könyv

Egy ideig még valószínűleg sűrűn hivatkozunk a járványra, és nem hivatalos időszámításunk is ehhez igazodik majd: járvány előtt, járvány után. Néhány hónap múlva talán már nem kell rettegnünk a vírustól, nem kell a zsebünkben hordanunk a maszkot, de a velünk szembejövők arcát elfedő égszínkék vagy fekete vászonra sokáig fogunk emlékezni. Viszonyítási alap lesz a maszk, a karantén, a kényszerű távolságtartás, a gyanakvás, a már-már gyűlölködő félelem, ha valaki túlságosan közel jön hozzánk. Persze idővel elhalványulnak ezek az emlékek is, mint ahogy előbb-utóbb feledésbe merültek a legszörnyűbb háborúk is, márpedig a járvány nem hasonlítható a háborúhoz, bármennyire is szívesen használja a háborús retorikát minden kormány. Ugyanis a vírus nem, a háború viszont óhatatlanul lealjasítja a nemzeteket abban a pillanatban, hogy katonáik felhatalmazást kapnak a gyilkolásra, és érdemnek számít embert ölni. Ezért is könnyebb túltenni magunkat a járvány emléken, hiszen nem a kollektív bűnt, hanem csak a betegségétől való rettegést kell felejtünk.

Viszont különös tanulságai vannak ennek a maszkviselésnek mégis, úgy gondolom. Igen, a maszk! Olyan lett ettől az emberi arc, mint egy becsukott könyv. El kell képzelnünk, hogy mi van a borító mögött. A járvány a képzeletünket is próbára teszi. Ki van a maszk mögött? Egyszerre csak sokkal nagyobb jelentőséget kapott a szem és a homlok, ennyit láttunk, ennyiből kellett mindent kikövetkeztetnünk, és legtöbb esetben sikerült is. Az ismerőst többnyire így is felismerjük, az ismeretlent gyakran ennyiből is kiismerjük. Rájöhettünk, hogy nemcsak a száj mosolyog, hanem a szem, a szemöldök, a halánték, de még a kéz is. Minden biztonnal egy maszkos Mona Lisáról is tudni lehetne, hogy mosolyog. Ki lehetne próbálni. Biztos vagyok benne, hogy Leonardo da Vinci modelljének a válla, a melle, az öle, a keze is mosolygott, sőt, a háttérre is átsugárzott ez a titokzatos mosoly.

Szabadsághiányban éltünk mostanában, és megtanultuk elképzelni azt, amit nem láthatunk. Hát éppen erről szól az irodalom is. A vers, a novella, a regény, az esszé. Minden írott szöveg. Soha annyi könyvet nem olvastak, azt hiszem, soha annyi verset nem hallgattak, mint a járvány idején. Miközben a könyvkiadók a túlélésért küzdöttek, és az írók, a színészek a hiábavalóság érzésével szembesültek, mert a pénzosztó hatalmasságok nem akarták észrevenni, hogy minden járvány legfőbb ellenszere a képzelet. Vagy talán észrevették, csak azt is tudják, hogy nemcsak a járvány, hanem mindenfajta túlhatalom ellensége, sőt, akár megdöntője is az a bizonyos képzelőerő. Bármely lázadás előfeltétele, hogy el tudjuk képzelni a szabadságot. Az írók, a könyvkiadók pedig a szó legnevesebb értelmében vett képzeletgyárosok.

Tarnița

Máshonnan közelítve: nem szabaduló-, hanem szabadítóművészek. Kiszabadítanak a karanténból, és ha nincsen járvány, akkor a népámítók kezéből. Senki sem szabadabb annál a gyermeknél, aki ebéd és vacsora közben is, vagy akár lefekvés után, a paplan alatt zseblámpával könyvet olvas. Mint ahogy nincsen szabadabb felnőtt annál, aki szintén alig várja, hogy ismét kézbe vehesse a könyvet, amelyet sürgős teendők miatt abba kellett hagynia. Aki ilyen vagy olyan megfontolásból kultúrharcot folytatnak, el akarják venni tőlünk a szabadságot. Gondolatrendőrségre, sőt, képzeletrendőrségre vágnak, és nem szeretik a képzeletgyárosokat. De a képzelet, a képzelőerő legbensőbb képességünk. Annyit találgatták a tudósok, hogy mitől váltunk emberré. Meggyőződésem, hogy leginkább ettől. Hogy például el tudjuk képzelni, kik vannak az égszínkék maszkok mögött. Akárcsak azt, hogy talán van valaki az égszínkék mennybolt mögött is. Valaki, akinek végtelen maszkja van. Vagy nincs ott senki. De mégis jó, hogy képzelni tudjuk.

Sok mindenre való a könyv. Tárgyként is. Mindenfelét lehet művelni vele. Be lehet tenni a billegő asztal lába alá. Meg lehet magasztani egy-két lexikonnal a széket, hogy a kisgyerek elérje róla a tányért vagy a csuprot. Egy vékonyabb könyvvel le lehet csapni egy szúnyogot. Vagy le is lehet darálni a könyvet. Tudunk valakiről, aki nemrég le darált egy mesekönyvet. Igen, a Kárpát-medencében változó az időjárás mostanában. Könyvdara hull reánk. Én még azt tanultam gyerekként, hogy a kenyeret nem dobjuk el, a fecskét nem bántjuk és a könyvet nem tépjük össze. Kenyér, fecske, könyv. Azóta sem felejtettem, és megrezenek, ha földön heverő kenyérdarabot, halott fecskét vagy eltépett könyvet látok. Aki könyvet darál, az az ördögnek készít táplálékot. Ez az igazság. Aki ideológiai kérdést csinál a kultúrából, az semmit sem értett meg a huszadik század keserves történelméből, és nem tudja, hogy nincsen jobboldali, baloldali, konzervatív vagy liberális remekmű. Egyik-másik író talán igen, de magát az irodalmat nem lehet szolgáltra kényszeríteni, éppen ezért a mostanában sokat em-

legett kultúrharc sem különböző ideológiájú kultúrák közti háború, hanem az alkotó értelmiségiek meg-megújuló szabadságharca a hatalmaskodókkal. Magyarországon is, itt is. Most éppen Nagyváradon, Ady Endre városában, ahol folyóiratokat csonkít meg, színházakat akar egyesíteni egy helyi kis király.

Minket itt Erdélyben az elmúlt száz évben elsősorban a kultúra tartott meg. Kós Károly következetes transzilvanizmusa. Bánffy Miklós helyzetismerete. Dsida Jenő szenvedése, Tamási Áron fájdalomcsillapítóként használt humora. És persze az utánuk jövők: többek közt Sütő András, Székely János, Kányádi Sándor, Kántor Lajos vagy Cs. Gyimesi Éva, aki majdnem pontosan tíz éve hagyott itt minket. Azon gondolkodom, hogy mi is lenne a pontos magyarítása a transzilvanizmusnak. Ragaszkodás Erdélyhez? Lehet. Ám túl sok ebben a pátosz. Kevesebb több lenne. Úgy vélem, a transzilvanizmus együttlétet jelent. Az együttlét tudományát. Az együttlét művészetét. Együtt lenni a másik magyarral, a másik emberrel, a másik nemzettel. Románnal, némettel, szlovákkal, szerbvel, mindenkivel. Megtanulni, hogy miképpen kell ezt csinálni. Együtt lenni úgy, hogy közben megőrizzük magunkat, és ne szegényedjünk bele, hanem gyarapodjunk. A magyar–magyar együttlétet is tanulni kell, az sem könnyű. Most például milyen jó, hogy Erdély fővárosában együtt vagyunk a magyarországiakkal, együtt vannak sokféleképpen gondolkodó írók és könyvkiadók.

Kolozsvár hosszú évszázadok óta a könyvek városa. Itt született első nagy „könyvgyűjtőnk”, Hunyadi Mátyás. Aztán itt élt Heltai Gáspár, Misztótfalusi Kis Miklós és még sok-sok könyves ember. Bármelyikük életét nézzük, kényszerek közt alkottak, és kiálltak a szó, a vélemény, a hit szabadsága mellett. Ez lenne ma is az igazi kultúrharc, nem egymás ellen, hanem egymás szabadságáért. Persze tudom, egyelőre ehhez is képzelőerő kell. De talán a könyvek segítenek. Jó olvasást kívánok mindenkinek!

(Elhangzott a 10. Kolozsvári Ünnepi Könyvhét megnyitóján.)

VIDA GÁBOR

Micsoda egy év ez is, mint a Titanic

Szo kerel o kiri daj? (Anyád hogy van?)

Jól, amióta főszerk. vagyok, végre nagyobb a fizetésem, mint az ő nyugdíja. (én)

Nem tudom, félek-e a haláltól. Azt sem tudom, félek-e attól, hogy elkapom a vírust és meghalok, de legalább is kórházba visznek, lecsuknak, elkülönítenek. Nem tudom, félek-e attól, hogy mi lesz nélkülem, és hogy mi lesz velem. Némileg kíváncsi vagyok, hogy mi lesz? Kiállom-e a próbát? Tartok tőle, hogy nem állom ki, gyáván és méltatlanul összeroppanok, amikor még nem is kell. Nem tudom, hogy mi lesz a hősi halállal és a donkanyarral. Mai számítás szerint fiatal vagyok, de ha megnézzük, hány éves volt Toldi Miklós, amikor a saját sírját ásta... Mit kell ezen nézni? Aki százévesnél fiatalabb, annak a berlini polgármester már nem gratulál külön – állítólag. Mi nem élünk azért olyan jól, mint ők, a németek. Nálunk a kilencven év egy szép kor. A nyolcvan, hm, hm... Én ötvenhárom vagyok. Állítólag ennyi évesen túl kellene élni a vírust. De haltak bele fiatalabbak is. Azok a vírustagadók, akiket ismerek, félnek. Az oltást ellenzők is félnek. A legtöbb ismerősöm, aki tavaly ilyenkor a vírust tagadta, most az oltást ellenzi. Volt olyan osztálytársam az általános iskolában, aki a TBC-oltás elől kiugrott az ablakon... Csak az nem fél a haláltól, akinek nincs fantáziája, mondja Pascal. És hány rosszabb dolog van a halálnál?

A halálnál rosszabb, hogy valaki elhittette a népekkel, miszerint nem is fog kellelni sose meghalni, ma már nem igazán olvassuk a szakirodalmat, amelyik ezt ígérte, nem is vagyunk büszkéek arra, hogy valamikor elhittük, a vágy különben ósrégi. Ma már a divatos szakirodalom arról szól, hogy ha az adó és az egészségbiztosítás ki van fizetve, akkor a kormány legyen szíves, csináljon valamit, ezért volt a szavazás is. Ha az ember az adminisztrációt rendben tartja, akkor olyan nagy baja nem eshet. Csak ennek a kurva vírusnak erről nem szóltak. A *kurva* egy rasszista szó, mellesleg. Más kalamitások esetében sem szoktak előre szólni. Hogy venné figyelembe a társadalombiztosítási járulékot meg az áfát. Ha például a 2. világháborúban minden magyar katonának balesetbiztosítása lett volna, akkor elég hamar kiderül, hogy a tevékenység financiálisan nem éri meg, és hát a német meg a szovjet katona... Bele se vágunk volna, már csak a könyvelés miatt se. Valaki még azóta is fizetne. Valaki azóta is fizet. Most éppen az a helyzet van, amikor nálunk majdnem mindenkinek van társadalombiztosítása, de az egész semmire sem elég. Aki beteg, az magára vessen. Mint egy rossz gengszterfilm, hiába vetkőztünk neki a fűrésnek, a kassza üres. Ettől – biza – nagy félelmek támadnak, és csalódások.

Cím nélkül

De nem élhetünk a félelmeinknek. Ha félünk is, ezt meg azt tenni kell. Csinálni. Cselekedni. Tevékenyülni. Nade mit és hogyan? Mert a járványtani intézkedések olyanok, mint a szőnyegbombázás: nem érdekli őket a szenvedő lakosság. Elöl a nők és a gyerekek, mint a Titanicon. A járványtani intézkedők háborút viselnek, tudják, hogy a sok szenvedés elnyeri méltó jutalmát, mint a népmesében. Aki sokat szenved, diadalmaskodni fog. Ezért küldünk másokat előre. Diadalmaskodjatok csak, aztán majd jövünk mi is. Amíg a diadal vár magára, tapogatózva haladunk. Szétnéz az ember a sarkon, hogy van-e rendőr, kell-e maszk? Ha nincs rendőr, nem kell. Ha maszk nélküli embert lát somfordálni, szólna-e a hatóságnak? Elvégre a közt védené, vagy nem? A feljelentés kötelezettségének elmulasztása – volt ilyen. Ezzel most hogy áll a jogállam? Hol tart? Egész családok fertőzöttek meg és pusztultak ki. Mert a család szent. Kint az utcán egyedül maszkban. Bent a házban együtt *maszkátlan*. Templom. Iskola. Sajnálom a járványtani szakembereket, ők olyanok, mint a pilóták, akik a szőnyegbombázást hajtják végre. Őket is lelövik néha, mint a lovakat. Jót akarnak csupán. A nők és a gyerekek elől, mint a Titanicon.

Viszont aki a filmet végignézte, és még (történetesen) a dokumentumfilmet is, pontosan tudja, hogy nem a nők és a gyerekek élték túl a heccet, bár az ő érdekükben történik a cselekvés legjava, legalább is azt mondják hangosan, ordítják, üvöltik. Aztán lesz, ami lesz. Aki a lökdösődésben elég erős, az kijut, akit a fedélközi rácsok fognak, az nem jut ki, ha nő, ha gyerek, ha férfi. Valaki a rácsokat bezárva hagyta... Róla nem tudunk semmit. Megvan a személyzeti listán a neve, nem kapott parancsot, hogy nyissa ki azt az ajtót. A filmben ez egy dráma, az emberek ordítanak és rángatják a bezárt rácsot. A valóság ennél egyszerűbb és szürkébb, akinek csak a fedélközben jutott hely, az tudja. Tegye mindenki a szívére a kezét, aki egyszer sem szegte meg a járványtani előírásokat! Tegye mindenki a szívére a kezét, aki nyomán nem marad(hat)nának özvegyek és árvák a jebes

tengerben! Tegye mindenki a szívére a kezét, akinek van szíve és keze! Mindeközben sülyed. A nők és a gyerekek elől! A zenekar ragtime-ot játszik. A konstruktórt utoljára a szalonban látták, és szivarozott, akkor ez meg volt engedve még.

Ilyen tragikomikus díszletek között élünk. Minden szószóló hazudik, és ezt minden szószóló tudja, azt is, hogy én tudom. Nem szándék kérdése, hanem a rendszer sajátja. Elég sokan nem tudják ahhoz, hogy miközben a Titanic sülyed, egyesek megsejdzék a zsebeiket. Ez sem szándék, hanem struktúra. Például úgy fogunk sorban állni oltási papírért, mint régebben a nagykövetségek előtt vízumért. Elöl a rászoruló – azt mondják. A vírus vírus. A betegség betegség. A halál halál. Redundancia. Annyi lesz a hamis oltási papír, hogy sokkal nagyobb üzleti tételt fog képezni, mint a hiteles. Rengeteg a rászoruló, és rengeteg nem-rászoruló fog sietni, elsőbbségi beszélés. A kapitalizmus működésének szempontjából mindegy. Pénzviteli szempontból a hamis és az igazi oltási papír között annyi lesz a különbség, hogy a hamis papírt drágábban adják, mert kevesebbe kerül, és hamarabb készül el, soron kívül. Fontos az üzleti forgalom, teljesen mindegy, mire, de költsétek a pénzt, forogjon és mennél gyorsabban...

Közben azt is gondolhatom, hogy mindez nem igaz, nem így lesz, és azért sem fog senki az orromra koppintani, ha most kifejegetem valamik napp, sötét titkot. Különbözőben nincsenek titkok, minden szarság teljesen nyilvános. Millióan szavazzuk meg, mert általában tetszik, ha nem is mindig annak, aki megszavazta. A *szarság* egy rasszista kifejezés. A vírus meg a halál ezzel nem törődik, mert az *europoid* kultúrához képest őszinte. Europoidnak mondom azt a kultúrát, ahol a nők és a gyerekek deklaráltan elől, a rászoruló, a gyengék, az elesettek mindig elől, miközben az erősebb kutyának szurkolunk, mert tudjuk, hogy neki van igaza, persze, ha mi vagyunk a gyengébb kutya, akkor nem... Darwint szokás ebben az ügyben hivatkozni, bár őt ma már kevesen olvassák. Ha a fajok eredete és a természetes kiválasztás igaz, akkor baj van. A biológiai érvekkel mindig baj van, mert a legegyszerűbb élőlény is végtelenül bonyolult, beszélni viszont könnyű. A vírus nem Darwin szerint dolgozik. Az ő filozófusa Nietzsche: „(...) az életért folyó harcban a véletlen a gyöngét éppen olyan jól szolgálja, mint az erőset, [...] az alattomoság gyakorta az erő előnyévé válik, [...] a fajok termékenysége különös viszonyban van a *rombolás véletleneivel*...” (Az értékek átértékelése. Holnap kiadó. Bp. 1994. 102. o. – kiemelés az eredetiben, kihúzások tőlem). Nietzsche nem szerette Darwint. A vírus egyszerű és primitív, a kultúránk összetett, sebezhető. Jaj nektek, ha a vírusok hatékonysága jelenti a mércét... Pedig arra vágyik ez a világ, hogy olcsó és költség-hatékony legyen minden. Az ember egy kis biológiai szennyeződés már csupán, amely nélkül a mesterséges intelligencia nem tud működni. Nem értik a szakemberek, hogy miért. Ma ez a filozófia legnagyobb kérdése: mire kell még az ember?

A Sátánról már egy ideje nem beszél senki. Vajon ő most éppen mit csinál?

Neverblue

A rendőrség emberei nyüzsögték körül, ide-oda ráncigálták, kezükben jegyzőkönyvet, írószert, hónuk alatt nagy iratpaksamétákat tartottak, amelyekbe időnként belelapoztak, és mint a titkok forrását tologatták elővigyázatosan egyik kézről a másikra. Hümmögve, fejcsóválva tanácskoztak, ő az egészből semmit nem értett, úgy állt ott közöttük, mint bekötött szemű bohóc a bújócskázó gyerekek körében. A rendőrautók jelzőfényei egyébként is nagyon zavarták a szemét, szinte fájt a fényesség, sötétségre vágyott. Lehunyta a szemét, de belső szemei előtt is villogott a látvány. Karikák, csíkok, fénypázmák követték egymást ritmikusan, túl gyors ütemben, és a mozgástól szédülni kezdett. Túl sokat, túl sokat ittam – mormogta maga elé alig hallhatóan.

– Akkor hát van valami dolguk velem? – kérdezte végül fölényesen, mert a sok elfogyasztott ital némiképp magabiztossá tette, és meglepően összefüggően is beszélt, annak ellenére, hogy fizikai egyensúlya meginogni látszott. Nem tudok lábon állni tovább. Le kell feküdnöm, azonnal, ha lehet. Szóval, ha nincs a számomra mondanivalójuk, mennék is. Jóccakát!

– Kisasszony, dehogy menne, nézze meg az ember, hogy milyen türelmetlen fajzat! A mai fiatalok – fordult felé a rangidős a rendőrök közül. Na, hallgatom, meséljen mindent el. Elejétől a végéig.

A klubban, amelynek bejárata fölé foszforeszkáló neonbetűkkel tüntették fel az elnevezését – fényjátékban sziporkázott a felirat –, jókora lárma tombolhatott, zene, visítás, hörgés, nevetés foszlányai szűrődtek ki a falak mögül a bejárati ajtón kitóduló, kígyózó füstfelhővel együtt.

– Elejétől? Hát... nemrégén érkeztünk ide, olyan 3-4 órája talán. Tegnap döntöttük el, hogy ma kitomboljuk magunkat. Itt találkoztunk, ő hamarabb érkezett, már várt rám, amikor a taxiból kiszálltam.

– Jó, jó, kisasszony, de mi történt odabent? Másokkal is szóba elegyedtek?

– Nem emlékszem, nehéz itt bárkivel is szóba elegyedni. Túl hangos a zene, csak a másik fülébe üvöltözve lehetne értekezni.

– Azt akarja mondani, hogy egyáltalán nem is beszélgettek? Akkor mit csináltak annyi idő alatt?

– Táncoltunk, mit csináltunk volna? Maga soha nem járt még klubban? Ez a megjegyzés számára is meglepetésként hagyta el az ajkát, nem is értette, miért enged meg magának efféle pattogós hangnemet. Ezek itt úgysem értenek semmit, gondolta hozzá, de ezt már nem merte hangosan kimondani.

– Egyszer beszélgettünk is, amikor a DJ könnyíteni ment magán, legalábbis mi ezt feltételeztük, és véletlenül lehúzta a hangot a keverőpulton. Akkor már a bárnál álldógtunk, én gint kértem, ő abszintot ivott.

BAR (Régi Insomnia)

– Miről beszélgettek? Igyekezzen szó szerint visszaidézni, minden szó nagyon fontos lehet az okfejtés szempontjából. Gondolom, mondanom sem kell, a hazugság előbb-utóbb úgyis kiderülne, arra kérem tehát, kerüljük el a későbbi kellemetlenségeket, beszéljen őszintén s egyenesen!

– Hogy miről? Figyelmeztetem, elszállt beszélgetés volt, nem fog hasznára válni.

– Nono, honnan tudja maga, hogy mi hasznos és mi nem a rendőri nyomozásban? Folytassa, és vigyázzon, ki ne hagyjon valamit!

– Mondtam neki, na gyorsan igyunk meg akkor még egyet, addig váltunk is két szót, aztán megint nem fogjuk egymást hallani. Sohasem halljuk egymást, máskor sem – válaszolta ő. Ugyan már, mi ütött beléd, komor vagy, mint Örkény – ezt valahol olvastam a minap, ne csináld, bulizni jöttünk ide! Azt is tesszük, bölintott, csak mondom, az emberek soha nem értik egymást. Nincs közös nyelv. Túlzol, válaszoltam én, magadból indulsz ki, mert most depis vagy. Te is magadból, amikor ezt vetted ellenem, felelte. Erre én annyit mondtam, lehet, hogy szenved, a magány valóban nehéz, de túl kell

lépnie rajta. Az ember, amíg él, igyekezzon minél összeszedettebben élni. Rajtad áll, intettem én, de nem kioktatni akartam, csak segíteni. Magadban kell megtalálnod azt a valamit, ami összetart, érted? Vagy máshol keresni, mint ahol most teszed. Ezt is magadból kiindulva mondd, tiltakozott, de nem is, inkább csak megjegyezte, alig hallhatóan. Pedig van másféle látásmód is. Nem állítom, hogy jó, de van, és ugyanúgy döntő. Van például, aki egy ilyen hideg téli éjszaka ködös derengésében a legnagyobb szépséget látja meg. Ha az erdőben sétál, az eget fürkészi vagy a lombok suhogását hallgatja, boldog lesz tőle. Nincs is szüksége emberekre, nem is tudja szeretni őket. Vagy ha igen, csak ideig-óráig, nem végzetesen. Van, akinek minden ugyanolyan fontos, ez az igazán szerencsés eset. Akkor mindig van kapaszkodó. Ha nem az emberekben, hát a természetben vagy a kultúrában. De van ellenben, aki csak az emberi viszonyokban élhet, akinek csak az őszinte, meghitt kapcsolatok érnek valamit a világon. Aki csak ezekből tud erőt meríteni. Rajtuk kívül nincsenek erőforrásai. Aki a közönybe,

>>>>> folytatás a 18. oldalon

az állhatatlanságba, a sóvárgásba belebukik. Fogadd el, hogy van ilyen is. Tulajdonképpen mindegyik esetben esztétikai élményről van szó. A kérdés csak az, miből adódik az élet szépsége az egyiknek, és miből a másíknak.

A főkolompós rendőr, aki addig összeráncolt szemöldökkel hallgatta a beszámolót, s néha valamit firkantott is a kezében lévő jegyzetfüzetébe, most félbeszakította az elbeszélést, és gúnyosan megkérdezte:

– Pontosan erről volt szó? Hát mennyit ittak előtte, ha szabad kérdeznem?

– Akkor csak három-négy röviditalt, igaz, hogy viszonylag rövid idő alatt, egymás után. Tudja, egyből fenéig a decit... De én is ezt mondtam neki. Pontosan így: azt hiszem, fejedbe szállt az alkohol, értelmetlen, elrugaskodott eszmefuttatásba fogtál. Menjünk vissza a táncparkettre, meglátod, ha kitomboltad magad, holnap már jobban leszel. Kell néha a lazulás, éppen ez hiányzik neked. Hát kérem, ennyit beszélgettünk, csakis ezekről esett szó. Közben újra felhangosodott a zene, még szerencse, hiszen a szünet amúgy is túl hosszú volt, már aggódni kezdtem, hogy a tömeg elpüföli a DJ-t, ha visszatér. Táncolni kezdtünk megint, de már olyan tolongás volt a terem minden zugában, hogy egyre távolabb sodródtunk egymástól. Amikor észbe kaptam, hogy nem látom többé a nyüzsgésben, kikászálódtam a tömegeből és a mosdók felé indultam. Azt feltételeztem, csakis a vécére mehetett.

– Ott találta? – kérdezte torkát köszörülve a rendőr.

– Nem. Hiszen maguk találtak rá, idekint a parkban.

– Van róla tudomása, hogy érkezésekor volt-e nála amfetamin?

– Nincs.

– Azt se látta, hogy valakitől helyben szerezte-e be? Kitől?

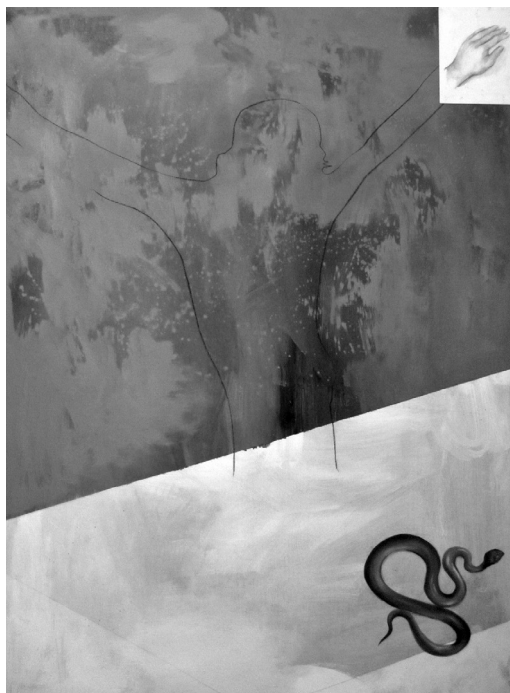
– Hiszen mondom, tánc közben láttam utoljára. Amikor a mosdóba értem, már nagyon kínozott engem is a pisilési kényszer, úristen, úgy rémlik, egy óráig is álltam, amíg bejutottam. Azt hittem, a végén már beeresztem... bocsásson meg, de ez a színigazság. Átkozott sokan vannak ma este itt!

– A barátnője... máskor is drogozott? Vagy erről sem tud semmit talán? Most már elárulhatja, higgye el! A befejezés hangmenőnek volt valami parancsoló és fenyegető, ám ugyanakkor megnyugtató éle.

– Soha nem láttam kábítószer használni – válaszolta tagoltan a lány, ide-oda dőlve, egyik lábáról a másikra topogva, és szavaiból őszinte értetlenkedés volt kihallható, ami inkább a kérdezőnek szólt, mintsem a válasszal állt volna összefüggésben. Még alkoholt is csak ritkán, évente egyszer-kétszer fogyasztott. Ilyen kivételes alkalmakkor.

– Ezzel azt akarja mondani, hogy nem túladagolás volt? Esetleg akarata ellenére adta be neki valaki a szert? Erre céloz, kisasszony?

– Ó, nem, dehogy. De az talán közrejátszhatott, hogy valami szívbetegsé-

Nightclubbin' (Homage to Iggy Pop)

ge volt, legalábbis erre panaszkodott, az utóbbi időben többször említett szívritmus-rendellenességet. A stressz számlájára írta. Talán ezért lett végzetes az adag...

– Talán. De itt valami nem stimmel, kisasszony. Maga azt mondja, barátnője nem volt kábítószer-fogyasztó. Az ilyen ember, tapasztalatból beszélek, jószerivel azt sem tudja, honnan lehet az anyagot beszerezni.

– Én se tudnám. De ez lényegtelen. Egyszer el lehet kezdeni mindent. Valahol *el kell kezdeni* mindent, nemde? Hogy miért éppen ez a válasz hagyta el az ajkát, s hogy egyáltalán miért is fogalmazódott meg a fejében, azzal most nem törődött, teljesen természetesnek vette, hogy ami megtörténik, mindennek van kezdete, legyen ezeknek ennyi elég. Leszámítva a tényt, hogy lábán kissé bizonytalanul állt, egész megjelenése őszinteséget, komolyságot és magabiztosságot sugallt, úgy állt a rendőrök között, mint széltépázta délceg fenyő. Nagyon magas volt, a rendőröknél legalább fél fejjel magasabb, és ez öntudatlanul is hatott a viselkedésére, növelte benne a lélekjelenlétet. Csak kabátja zsebébe mélyesztett jobb kezével babrált idegesen, kapargatta mutatójára körme körül a kis sebet, mígnem teljesen sikerült letépnie a felső bőrrétegeket és szívárogni kezdett belőle a vér.

– Az igaz, valahol el kell kezdeni – morfondírozott egyre unottabban, rövid, szúrós bajuszát pödörgetve a rendőr, aztán váratlanul elővette zsebkendőjét és beleköpött. Bocsásson meg – mentegőzött –, ha lenne itt köpöcsésze, biztosan azt használtam volna, bezzeg a régi szép időkben... Nagyon meg voltam fázva, s időnként még a torkomban váladék képződik, muszáj kiköpni. De térjünk vissza az ügyre... Maga szerint mégis mi történt?

Megértette, hogy mit kell tennie. A lány sötétkéék gyapjúsálját szorosabban tekerte nyaka köré, és mint valami pókhálóba, úgy fúrta bele fázós, vékony, elfehéredett ujjait. Szeme furcsán,

fémesen csillogott, tekintete révedezőnek tűnt, mint aki nem is kifele, hanem befele olvas.

– Csak ennyi?

– Ennyi. Ennyire más – tette volna még hozzá, de ezt már csak magának tudta bevallani. Leült a kőre, a dermedt, harmatos bokrok alá.

A főkolompós tisztviselő most elhallgatott, és szinte álmélkodva meredt a fényárban sziporkázó színes feliratra. Welcome to Eternity, nem is hangzik rosszul! Hiába, na, ismerik a marketingesek az embert. Tudja a piac a dolgát. Árulni... már kizárólag ezt érdemes. De az a kék szín, a szókezdő E, valahogy nem illik oda, nem tetszik nekem. Nem passzol a mellette lévő lilához és narancshoz, de hát, mit értek én hozzá – fordult hirtelen a lány felé, aki már szinte elaludt a járdaszegélyen, és eddigi szótlán gondolatmenetének befejező szavait hangosan, nyomatékosan ejtette ki:

– ... én nem vagyok kommunikációs szakember.

Aztán röviden, hadarva intézte szavait a körülöttük tébláboló, ásító kollégáihoz:

– Hallották a kisasszonyt... A dolog ilyen egyszerű, a dossziéval tovább nem foglalkozunk. Az ügyet lezárjuk. Utaítsák a mentősöket, hogy vigyék a tetemet a hullaházba! Ha megbíznak bennem, a jegyzőkönyvet jómagam otthon befejezem. Mindenki menjen haza, pihenje ki magát! Ma éjjel könnyen megúsztuk, de holnap... ki tudja, holnap mi vár ránk.

A pattogó, már-már vidám hangnemen elhangzó parancs felrázta álmatag állapotából. Micsoda *toccata*, futott át az agyán, és megkönnyebbülést érzett, hogy végre hazamehet. Amint felállt, tekintete a kápráztató feliratra tévedt, és az egész ízléstelen csillogástól megint elszédült, így hát óvatosan visszaereszkedett. A kő hidegét most nem érezte, pedig általában nagyon fázékony. Mindennél jobban vágyott a sötétre, ám hiába hunyta le szemét, nem tudott szabadulni a bűvöletes villogás, a vakító fénykavalkád érzetképeitől. Ilyen tehát a halál előszobája – nyugtázta magában –, fénykarikák, egymást szabdaló fénypázmák, hideg és meleg színek pompája, ahh, átkozott szemfényvesztés! Mindkét kezét mélyen sáljába dugta, keresztben, térde helyett vállait öelve át, és dúdolni kezdett. Amióta csak magára eszmélt, élt benne valami zeneiség, valami megmagyarázhatatlan hajlam vagy késztetés a zenére, ami a legváratlanabb, olykor legilletlenebb, legfájdalmasabb pillanatokban is kibukott. Nem volt számottevő zenei tudása, egyetlen hangszeren sem játszott, zenekedvelőként a legbanálisabb amatőr szinten maradt. De belül, belül mindig dalolt, mintha csak ez lenne az egyetlen lehetősége, hogy birtokba vegye az időt, a világot.

*Chi mi riparlerà/ Di domani luminosi/ Dove i muti canteranno/ E taceranno i noiosi/ Io che non vedo più/ Che folletti di vetro/ Che mi spiano davanti/ Che mi ridono dietro/ Come potrò dire a mia madre che ho paura?*¹

Jegyzet

¹ Fabrizio De André – Il cantico dei drogati

BARTHA RÉKA

A járványügyileg kóser színház ügyei

Arról, hogy járványidőben mi minden nem számíthat (továbbra sem) színháznak, részletes képünk kerekedett ki már tavaly, a korai időszakban. Azonban sokkal később szerezhettünk tudomást arról, hogy mit lehetne színházként definiálni, és persze úgy, hogy a vonatkozó megszorításokat is betartják az alkotók: ez elsősorban azt jelentette, hogy színész és közönsége nem tartózkodhatott ugyanabban a légtérben, nem lehet előadást tartani az e célból működő terekben, termekben. A színházi alkotók még a járvány kezdetekor jelezték – először kedvesen és szelídebben, aztán meg egyre nyomatékosabban –, hogy bizony nemcsak egy régebbi (netán újabb) produkció többkamerás felvételének vetítése, hanem a live streaming sem definiálható színházként, pedig ott aztán tényleg nem érheti szó a „hic et nunc” elejét, mert van bőven belőle... És mégsem színház... Mert hol van az elengedhetetlen közvetlen találkozás helyzete, amelyben „oda-vissza” (nem csak „oda”, a néző laptopos magányába, amiből színész mit sem tapasztal) megszületik a színházi pillanat?!

A székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház *Meghatározatlan időre* című kirakatszínházi előadásának – amely a járványügyi megszorítások figyelembe vételével készült – utolsó etűdje, jelenete éppen a színház meghatározását járja körül. Annak jelzésekként is, hogy Vladimir Anton rendezése nem árul zsákhamacsát: tudatosan tekint arra a szükségletre, miszerint egy soron kívüli helyzet soron kívüli színházi formájában (amely nem éppen kőszínházi specialitás, inkább független művészeti mozgalom kalandos ínyencsége) ennek a definíciónak valamilyen tálalásban terítékre kell kerülnie. A székelyudvarhelyi Kalapos Kávézóban – tíz különböző élethelyzet kirakatszíni bemutatása után – a színész-ceremóniamester és az ad hoc közönség ezt a meghatározást közösen kereste és találta meg, a következő „összetevőkre” egyszerűsítette: színész, párbeszéd (interakció), közönség. Ennyi kell az élményhez, és mégis mennyire rá kell dolgozni, hogy a soron kívüli helyzetben ez mind együtt legyen...

THEÁTRUM

A nézősereg azért sorakozott fel spontánul a városközpont kirakataiban látott jelenetek köré, mert a hatósági előírás az volt, hogy az előadást nem lehet meghirdetni: „társadalmilag” ne legyen tömörület, csupán távolság és kis létszám. Ezt én már a „megszorításokon túli megszorítás” kategóriájába sorolnám, ha nagyon rosszmájú lennék, de ebben a helyzetben még az sem lehetek, mert az „óvintézkedések” nagyfejete alatt igen sok ilyen abszurdum elfért, amint azt más téren is tapasztalhattuk...

De most ne akadjunk fenn a járványügyi közönség(szét)szervezés „apró” részletein.

Székelyudvarhelyen három, egymástól rövid sétára lévő kirakatához járulva kellett összeraknunk nézőkként magát a produkciót, amelyet úgy kell elképzelni, akár egy színházi puzzle-t. Az idén januárban bemutatott produkció tizenegy, tetszés szerint összerakható jelenetét akkor lehetett először látni egyetlen drámai füzéren, amikor május közepén az előadást megtekinteni magam is elutaztam a „vörös forgatókönyvből” éppen kilábaló székely városba, amelynek közönsége addigra már klasszikusként tekintett az előadásra. Egy-egy jelenet közben, az élmény csoportosuló kislakoskorú gyermekek önszabályozott zivajából még azt is megtudtam: a színészek tapasztalataiból írt színpadi szöveget betéve tudják, a mozgássort is ismerik már, annyiszor látták az előadást. Mondanom sem kell, hogy ez az aktív nézői részvétel külön élmény volt a rengeteg laptopos figyelőzés után, amely az elmúlt közel másfél év színházi tapasztalatát meghatározta...

Ami a feldolgozott történeteket illeti, a székelyudvarhelyi színészek javarészt a karanténos létezésünk alaphelyzeteit és helyenként szomorú vadhajtsáit rakták össze, ezeknek mélyebb drámai vetületein pedig csupán azért nem időzhattünk el hosszan, mert a soron következő kirakathoz kellett vándorolnunk, és olyan prózai dolgokkal foglalkoznunk, mint amilyen például a szemlélődés előnyös szögének újbóli megkeresése, hogy minél teljesebb élményben részesüljünk, nézőtársaink füle mellett, fejbűbjá vagy éppen válla fölött kikandikálva. Így az előadás akkor vált kész terméké, amikor a tizenegyedik jelenet kocsmahangulatú nézőterén is megtaláltuk azt a sarkot, amelyből a produkció befogadása nem sérül, és tartalmában is el tudunk merülni.

Be kell látni, hogy ez az állandó nézői készenléti állapot egyetlen porcikájában sem hajaz a klasszikus színházfogyasztásra, és ilyen tekintetben maguknak a kirakatszíni etűdöknek is kellőképpen ütőseknek, éleseknek kellett lenniük (tartalmi és műszaki szempontból is), hogy a mondandó körvonalazottan, pontosan célzottan jusson el annak a nézőnek a tudatába, aki adott esetben, mondjuk, féllábon egyensúlyoz a kirakat előtt. Imígyen kellett, egyensúlyozás közben beleélnie magát az első jelenet színészenek élettörténetébe, aki egyformán küszködik alkotói válsággal és a járvány miatti létbizonytalansággal, vagy alkalmassint egy párnélküli cipő identitásról szóló kifakadásába, netán együtt éreznie egy következő kirakathoz azzal az eltorzult férfiúval énképpel, amely a nemi szerepek útvesztőjében túlpörög, esetleg jókat szórakoznia a torzra vált biológiai létezés agymenésében egy hentes székelyesen sziporkázó szóáradatában. Mindeközben ezek az etűdök nem kímélték azokat a jelentős kozmopolita trendeket sem, amelyek túlmutatnak Székelyudvarhely határain, lakóinak szokás-

világán: például a kóros megmutatkozási igényt, amelyet a különböző közösségi médiafelületek ösztönöznek (itt az Instagram), a rohamosan hanyatló kollektív intelligenciát, amelyet a Facebookon közlekedő pandémiás álhírek és összeesküvés-elméletek tesznek elszomorítóan látványossá, ezáltal pedig egy kisváros 3D-s közösségi életét elviselhetetlenné. Mindezeket túl ott húzódnak még az egyéni kis tragédiák is, amelyek tartós egzisztenciális válságokat sejtetnek: a „semmi kis élet” nem éppen járványalakította, de mindenképp általa kiemelt, langyos perspektívái, a tartós pszichés zavarokat előidéző vírushirtőzés szédületes új mantrái, az embertársi minőség szinte SWOT-elemzésre egyszerűsödő, szomorú elsikkadása, és – egy másik jelenetben – a korrumpált jövő is ott van, hiszen a felnőttek beszükkült univerzuma a gyermeki lélek útvesztőit is magában hordozza.

A Tomcsa Sándor Színház társulata Vladimir Anton rendező vezényletével megtalált egy olyan karanténos/járványügyi színházi formát, amely egyidejűleg vezethető vissza a középkori vásári komédiák hagyományára, és az időben hozzá közelebb álló New York-i kirakatszínházi elődré. Ez a forma egyidejűleg mutatja meg a színházművészetet szabad szárnyalása közben, de ablaküveg mögötti bezártságában is. Nyilván, az leginkább a szubjektívításunkon, életszemléletünkön, és persze éppen aktuális nézői hangulatunkon is múlik, hogy melyik perspektívával azonosulunk, amikor látjuk a színész orrát a kirakat üvegével találkozni. Tény viszont az, hogy ez a színházi élmény – amelyre rá kell dolgozni, hogy megszerezzük, a miénk legyen – a lehető legközelebb áll ahhoz, amit „békeidőben”, még a soronkívüliség előtt színháznak neveztünk. Kósernek kóser, de azért csendben osszerezzenünk, hogy alkotónak és nézőnek mi mindent meg kell tennie egy valamirevaló katarzisért.

Székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház. *Meghatározatlan időre*. A bemutató dátuma: 2021. január 22. A megtekintett előadás időpontja: 2021. május 10. **Rendező:** Vladimir Anton m. v. **Szereplők:** Albert Orsolya-Zsuzsanna, Barabás Árpád, Bekő-Fóri Zenkő, Dunkler Róbert, Esti Norbert, Fincziski Andrea, Jakab Tamás, László Kata, Nagy Xénia-Abigél, Pál Attila, Szűcs-Olcsváry Gellért, Tóth Árpád. **Dramaturg:** Dálnoky Réka, Gyórfi Kata; **Látvány:** Nagy Fanny m. v., Oláh Réka m. v.

Ciklusok

A spirál mint természeti alakzat egyszerre hordozza magában az ismétlődést és a változatosságot: a csigaalakban tekeredő forma egyívású mintázatot ad, mégis mindig nagyobb szeletet hasít ki környezetéből. Gondoljunk csak az örvényre, ahogyan tölcserű formál a vízben és erejével lehúzza az élőlényeket. Az eddigi rövidfilmes életművében is markáns víziókkal operáló Felméri Cecília első nagyjátékfilmjére e hasonlat még inkább érvényes, hiszen olyan tónál játszódik, amelyben elpusztulnak a halak, eltűnnek az emberek. Mégis, a gyilkos örvény a lelkekben van. Bence (Bogdan Dumitrache), aki párjával, Jankával (Kiss Diána Magdolna) „menekült” ide a világ zajától, családi örökségként üzemelteti a szebb napokat látott horgász helyét. A nyitókép kifordított víztükörvilága is azt jelzi, hogy ebben a milióban az ellentétes pólusok bizony összefüggnek és elég csak az ismétlődésekre figyelni. A *Spirál* ugyanis arra a ciklikusságra helyezi a dramaturgia hangsúlyát, amely a természet nagy körforgását foglalná keretbe, amelybe az emberek csak úgy belesöpöngtek. Ám, ha csak ennyi lenne a film, akkor csupán egy roppant nagy közhelyet csomagolt volna újra Felméri egy szimbólumburjánzó lélektani drámába. Szerencsére ennél sokkal több lett.

KINEMATOGRÁF

A tóparton éledgelő magányos pár és a természet (különösen az évszakok) ciklikusságának kettőssége ideális téma. Az ember belső magánya és a külső természet kegyetlen rendje rímeli is egymásra, és ezeket a rímeket fedezi fel a film. Az egymásból táplálkozó enigmák adják a történet ívét. Emiatt nem könnyű mozi a *Spirál*, bár egyenletes dramaturgiája az ismétlődések szerepét remekül használja, mégis a felületes szemnek akár súlytalannak is tetszhet ez a mozi. Bence és Janka elzártan élnek, bármennyire is szép megbúvó erdei tavuk, sorsuk szűk terű drámaként interpretálódik. Tágas zártság, társas magány ez: csupa-csupa ellentmondás. A természeti jelekre rá vannak utalva, még ha nem is veszik észre ezeket. A néző viszont láthatja: lábgörccs miatt hiúsul meg a felütés reggeli szeretkezése, majd egy törött lábú kacsát láthatunk a következő jelenetekben. Janka lelki sebzettségére ez, aki annak ellenére, hogy Bencével elmenekült a városból, élehetetlennek, bénának érzi ezt a tértérő nélküli vizes univerzumot. Nem is értik, hogy miért pusztulnak a tó élőlényei. Jankát az is zavarba hozza, hogy Bence pont „menekülése” idején kéri meg a kezét, ami csak még jobban a helyhez láncolná. A film ezt a bilincset egy madárgyűrű/jegygyűrű áthalásba csomagolja. Bence viszont valamiért vonzódik a tóhoz, meg akarja fejteni a titkait. „Mintha mindig is itt éltem volna”, mondja, de valójában képtelen kilépni megszokott köreiből.

Felméri hol kíváncsiságot, hol a családi örökség motívumát hangsúlyozza, de a közös szál a férfi önmegszüntetése; Bencét édesanyja elhagyta, apja pedig szintén a tóparti házba költözött ki, majd tűnt el nyomtalanul. Erről az öt felnevelő nagynénjével évente egy koszorú elhelyezésével és egy Dsida Jenő-verssel emlékeznek meg. Az „innen nem lehet elmenni...” és az „Ez a tó mindent elnyel...” típusú mondatok azt sejtetik, hogy valami titok lappang a thrilleres feszültség mögött. Az állománypusztulás, a horgászok elmaradása után agresszív harcsákat telepít Bence, amivel (és egy kecsgetető új pályázattal) új életet lehelne a tóba. A Jankával való, védekezés nélküli (újabb) szex ugyanezt a motívumot hangsúlyozza. Ám Bence egyelőre csak táplálja a meddőnek tűnő burkot, és nem látja át a folyamatokat. Képtelen változtatni.

A film felénél bekövetkező fordulat valójában alámerülés a tükörvilág egyik feléből a másikba. Megsokszorozódnak az álomjelenetek, markáns motívummá válik a kukacok sercegése, a rágás hangja és az ismétlődések variációja. Új szereplő, Nóra (Borbély Alexandra) hoz minőségi fordulatot, de a szerepek és a keretek maradnak. Olyan, mintha átlépnénk a mítosz világába, de Felméri valójában nem teszi meg ezt a lépést, csak kecsgetet vele. Mozija nem műfaji film, nem fog megnyugtató választ adni, sőt inkább azzal kódosít, hogy hatásmechanizmusa kedvéért olykor pillanatok alatt tüntet el filmjéből főszereplőket. Akit zavar e konkretizálás hiánya, annak nem fog tetszeni ez a mozi; de talán pont ezért mondható bátornak is. Kár, hogy a mese-mitológia irányába nem mozdult tovább az alkotó.

Ugyanis az ismétlődések meselogikát feltételeznek, bár Felméri a pszichologizálás pártján áll, a hal-férfi-nő hármas archaikus egysége az európai történetek nagy „táplálkozási” mítosza. Az évés Felmérinél is fontos motívum: az ízék jellemzése, az égetés, a rovarok és férgek megjelenése egyaránt egy felfalásmotívum variánsai. Elég csak Günter Grass *Hal* című szétartó regényféléseire gondolnunk, amelyben szintén az itt jellemzett logikának van szerepe. Az elbeszélői ismétlődés eleme *ugyanazt jelzi, de mindig másképpen*. E ciklikusság célja a múlt és jelen közötti szakadékok áthidalása. Az igazság kettős ábrázolása ez, amelyet Felméri is kitűnően használ

filmjében. Zárt világot mutat be, amelyből látszólag még egy tragikus év után sem tud kilépni szereplője. A nőalak Grassnál is a vágyalom, az életadó, a mítoszok főszereplője, a nagyravágyás alakja. Felmérinél ennek csak a nyomát látjuk, de a klasszikus archetípus nála is megjelenik, és frappáns választ ad a befejezéshez közeledve. A hal (harcsa) mint táplálék és az időn átívelő természet letéteményese, a csábítás szimbóluma itt is megjelenik az evésjelenetek közben, de jelentése látszólag csonka marad. A természet spirálja az idő, az emberé a sors: akár ezek is lehetnének e tükörvilág összetartó erői, *ciklusai*.

Felméri Cecília forgatókönyve jó dramaturgiai érzékkel készült, nagy kihívás az ismétlődésekről úgy filmezni, hogy az sem didaktikus, sem pedig unalmas ne legyen. Bár nem könnyedén vette az akadályokat az alkotó, e kihívás teljesítése teszi figyelemreméltó elsőfilmessé. Míg a mű első felében sokkal érzékletesebben jelennek meg a természeti motívumok, mint a lelki ábrázolások, a második, „alámerült” világban zajló álomjeleneteket már sokkal jobban a néző orra elé tolja. A visszafogottság a színészek arcán is megjelenik, sőt már-már elfojtás és megfejthetlenség jellemzi játékukat. Bogdan Dumitrache, Kiss Diána Magdolna és Borbély Alexandra karakteres vonásaikkal, jelenlétükkel helyezkednek el a tükörvilágban. Réder György kamerája pedig úgy tudja szintén ezt a kettősséget megjeleníteni, hogy a tágnak tetsző természeti világot szinte kamaraszerepben ábrázolja: minden zárt, dús, rejtett, kódos. Ahogy a film végén közeledünk az évszakok változásának ciklusához, úgy öröklődik Bence saját magába zárva.

A *Spirál* biztos kézzel készült atmoszférafilm: lassú, többlettartalmú, szimbolikus, nem vergődik, de egy kissé fáraszt. Több irányba is elindul, de végül csak egy markáns keretlépést tesz az utolsó jelenetben. Látni ezt a debütöt és Felméri korábbi rövidjeinek unikális vízióit, egy újabb, letisztultabb kézjegyekkel rendelkező szerzőt köszönhetünk a magyar filmkultúra történetében.

Spirál, színes magyar-román film, 100 perc, 2020. **Rendező és forgatókönyvíró:** Felméri Cecília. **Operátor:** Réder György. **Vágó:** Politzer Péter. **Zene:** Balázs Ádám. **Főbb szereplők:** Bogdan Dumitrache, Kiss Diána Magdolna, Borbély Alexandra.

A szó alakváltozásai

Egy újabb, immár kecses, elegáns küllemű könyv a 2017-ben megjelent *Paian* című robusztusabb verseskötet után. Habár a *Daphné idejében* régebbi és új versek egyaránt helyet kaptak, a kötet maga – borítója Láng Orsolya légius grafikájának jóvoltából – mégis az újdonság erejével hat az olvasóra.

A kötet tíz, tematikusan többé-kevésbé elkülönített ciklusba rendeződik. Ugyanakkor a ciklusokba való rendezettség talán inkább kötetszervezői szempont, az elhelyezhetőséget, visszakereshetőséget könnyíti. Az olvasás során nem annyira a tematikus összefüggés követése a lényeg, sokkal inkább a versekben való benne-lét. Egyed Emese versei lassú olvasást követelnek. A szavak ízlelgetése, holdudvara, felidézéje ereje a fontos. Az olvasónak érdemes a szó felidézéje, képeket teremtő erejére rábízni magát. A versek a szó jó értelmében véve nem akarnak sokat mondani, tudják, hogy a szavakban végtelen teremtő erő rejlik, a jelentés immár az olvasó ügye. A szavakhoz ugyanakkor kulturális hatások tapadnak, utakat vágnak, múltba vezetnek, majd múltból ismét a jelenbe.

Induljunk ki a kötet címéből. A mitológiai Daphné szépséges nimfából babérfává való átváltozása arról tanúskodik, hogy senki sem az, aminek látszik. Daphné szépsége felhívás a szerelemre, ő mégis elmenekül az őt üldöző napisten szerelmi ostroma elől. Inkább vállalja igazán önmagát – másként. Szépsége, lényegisége megmarad, de más formában. Önmagunk, a lényegiségek átváltozásra ítéltettsége – vajon mindez a kötet verseiben hogyan jelenik meg? A vers átváltozásaiban hogyan fejtik ki önmagáév? A továbbiakban a kötet tematikus összefüggései közül – meglehetősen önkényesen – a terek, helyek, kulturális hatások, olvasmányok, a költő- és alkotótársaknak ajánlott versek, valamint az imádság, az istenes vers a teljes kötetben végig vonuló teremtő alakváltozatait keresem.

kritika

Az Egyed Emese-vers szívesen kísérletezik a formával, egy-egy látszólag elhullajtott szó, versmondat, soráthajlás megállásra készíti a tekintetet. Az első, *Ajánlás* versciklusban helyet kapott *Gondolatutak* című versben a helyeknek már csak pusztasorsorolása megidézéje, teremtő erejű. A felsorolás talán a legegyszerűbb versteremtő „eljárás”, de ezzel együtt nagyvonalú is, a legtöbbet bíz a szavakra. Kolozsvár, Bodos, Nagybacon, Uzonka, majd végül a Házsongárd nemcsak a szeretett testvér életútjának állomásai, hanem gondolatút is. A megfoghatatlan, ámde élő gondolat konkrétumot, helyeket kíván. A Descartes-motó, miszerint gondolatainkat különböző utakon vezetjük, miért ne lehetnének valódi, konkrét, helyhez kötött utak? De konkrét kitaposott utakon túl mítoszi helyek, a lélek által teremtett helyek is megjelennek a ver-

sekben: Dionüszosz asztala, Mantinea ablaka, Odüsszeusz árbócfája, Szapphó sziklája. A szó, az üzenet ugyan megfejthetetlen, de a szavak általi gesztusokból helyek teremthetők. A „kérdések tarka csarnokától” a „tréfalkozás pitvarán” át „a hiányok visszhang palotájáig”. Hogy végül mindent a „hallgatás palástja” borítson be (*Üzenetek*).

Párizs, mint amely városnál több, az európai szellem, kultúra szimbóluma is megjelenik egy vers erejéig az utolsó, *Keltezés* című ciklusban, egyben a kötet záró versként (*Adieu, Paris*). A búcsúzás elegáns gesztusa ez a vers, emblematis helyek számbavételével. Még ha kihaltak és kihültek is ezek a helyek, és a téli dermedtséget csak a vers beszélőjének vallomásos hangja oldja. A francia kulturális hatások amúgy a kötet több versében is megjelennek, Descartes „mesterünk”-től, Ady Párizsán át a francia filmig.

A *Galéria* ciklus három verse képzőművészeti kiállítás adta élmények foglalata. A *Tárgylevelek üzenete* című vers az *Üzenet a szakrálisból* névvel ellátott kolozsvári Szentegyház utcai tárlat élményéből fakad. A vers kurzívval jelzett soraiban visszatérően jelenik meg (száll le?), így az egész vers leitmotívumává válik az angyal. Hogy a szakrális témában kedvelt az angyal motívuma, nem kétséges. De másként is olvashatjuk az angyal visszatérő alakját a versben. A vers, mint amely szóanyaggyá gyúrja a megfoghatatlant, maga is világok között közvetít, akár csak az angyalok. Szavakká formált képeken pásztázó értő tekintet a következő két vers is: a *Vetró András tárlatán* címűben a kávéház falain kiállított grafikák a tekintetet tematizálják. A tekintet mint a műértő tekintete, de mint az ember halandóságát, buborékokban életjelt adó voltát is látó tekintet, a Kurszk tengeralattjáró tragédiáját megrajzoló képe kapcsán különösen jelentős. *Jakab Ilona (önarc)képei* előtt állva négysoros versekben elevenedik meg egy-egy portré hol szelíd, idilli, hol baljós, átkos képekben.

A *Genethliacon* címmel ellátott ciklus legnagyobb részt költőknek, pályatársaknak, kollégáknak ajánlott verseket tartalmaz. Nyitó verse viszont a várva várt unokának címzett örömvész, világrajöveletek útmutató (*Várakozás*). A továbbiakban Orbán Gyöngyinek, Ungvári László Zsoltnak, Ilia Mihálynak, Király Lászlónak, Kiss Endrének címzett verseket találunk a ciklusban. Az élő ember, az ismerőség átsüt ugyan a verseken, de – akár csak a képzőművészeti portrék – azok számára is jelentések lehetnek, akik a dedikáció címzettjeit személyesen nem ismerik.

Ahogy már az eddigiekből is kirajzolódott, a versek fontos élményanyaga a könyv, az írott szó. A *Könyvjegyek* ciklusban Ady-, Krúdy-, Andersen-, Petőfi-sorok, műélmények elevenednek meg, de József Attila- és Tóth Árpád-áthallásokat is találunk. A versben beszélő könyvbírdalmakban tett bolyongásairól vall, egy bábeli könyvtárba való áldásos belevezéséről (*A könyvről kérdezel?*). A könyv: tágasság, „viszontlátható partok”, országok, világok. Mint

Egyed Emese

Daphné ideje

ahogy beleveszni a zenébe is lehet („elborít csönd és zengés”), beleveszni és „az időtlen zene áráján” lebegni. Ligeti György orgonadarabjának, a *Voluminának* talán tere, határa, kiterjedése nincs, mégis térre utalt, térben él. Nem csak abban az értelemben, hogy a szerző révén helyeket idéz fel ráadásul három nyelven, ami sajátos erdélyi ízt ad a neveknek, de az orgona mint hangszer maga is tér, amihez még hozzájárul a templom szakrális tere alkonyati fényeivel.

„Szólni nehéz: kimondod/mást jelent/szél fújja szét a jelentéseket/ egy arc kísért/kísért a félelem” – mondja a *Rosette-i kő* című vers. A szó baljóslatúsága máshol is megjelenik: „égő hasábok fénye széthullt mondat” (*Kérdezett*). Kétélű tehát a szó, kételybe rántó homályt, akár fegyvert is hord magában. A kötet istenes verseiben az imádság mégis a szó ereje. Istenhez szólás. Megszólíthatóság. A hallgatás felelete („Valaki hisz öbenne...”). Isten mint a szó: könyörgésünkre a válasz (*Fohászkodás*). Szó mint a hallgatni tudás kérése (*Fohászkérő*). Szó mint versáldozat füstje (*Versszóval szölok...*). Szó mint a siralomének enyhén archaizáló veretessége (*A feleletről*). Szó mint a kételyesebb, Vörösmarty-áthallásokban teremtődő istenélv, emberi léthelyzet (*A képmás*). A testi szenvedésből kibomló imaforma a remény kérésében (*Július*).

Tudjuk, az istenes vers nemes költészeti hagyomány a magyar irodalomban Balassitól Adyig. A kötet verseinek megszólító formája, letisztult hangja, enyhén archaizáló nyelve illeszkedik ehhez a hagyományhoz. De legalább annyira „istenes” verseknek foghatók fel a remény, a megújulás, a folytatódás versei. A női alakváltozatok, sorsok egymásba tűnései (*Napfényről, élővízről*). Az unokát ünneplő, várakozást beérlelő versek. A feledtető, új vizeket fakasztó Szent Március verse (*Felengedéshő*). A jókívánságban „meleg, közös, osztható remény” (*Áve új esztendő*). A jövő, eljövendő: jelentés, jelenlét. A szó alakváltozása.

Egyed Emese: *Daphné ideje*. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2020.

Egy huszadik századi „bolygó magyar”

Petrik Béla: Borbándi Gyula. Egy sors a küldetés és a szolgálat jegyében. MMA Kiadó, Budapest, 2020.

E kötet szerzője intellektuális érdeklődésének fő irányvonalát a magyar társadalom és kultúra öszszefonódása a népi mozgalomban, az ehhez kapcsolódó útkeresések képezik. Ennek megfelelően vallja be az ez alkalommal ismertetett könyve első soraiban: Borbándi Gyula már diákkorában példaképe volt. És a biográfiából ítélve mind a mai napig az is maradt.

Két idézetet érdemes kiemelni: „Borbándi Gyuláról monográfiát írni szinte lehetetlen... Borbándi legalább három-négy életet élt. Külön-külön kellene feldolgozni az anyag gazdagsága, bősége és jelentősége okán a folyóirat-szerkesztő, a rádiós szerkesztő, a népi mozgalom monográfusa és a magyar emigráció krónikása életét” (17). Továbbá: „Borbándi Gyula az emigráció egyedülálló és kétségkívül legtermékenyebb krónikása.” (226.) E két idézet kifejezi a szerző tiszteletét a Borbándi-életmű iránt, és egyúttal érzékelteti ennek sokszínűségét is.

Gülszóveg

Mivel minden könyvnek megvannak a maga terjedelembeli korlátai, ennek megfelelően sűrűsödik be az igencsak terjedelmes és aktív élet ismertetése is. Az életrajz Borbándi születésétől haláláig követi nyomon a történéseket, és e sajátos életpálya elemei – többek között az, hogyan jut el Jászi Oszkár méltató szavaitól Lezsák Sán-

dor barátságáig és a Lakiteleken töltött alkotói időszakig, a kétezres évek állami kitüntetései-ről nem is beszélve – némiképp a huszadik századi „bolygó magyar” archetípusát is meghatározhatnák. A kötet elsősorban Borbándi, az emigráns életpályájára koncentrál, ennek tükrében kaphat az olvasó betekintést a nemzete sorsa iránt elkötelezett, a hidegháború évtizedei alatt alkotó magyar emigráció világára. Ami – mint például a Szabó Dezső szellemi öröksége kapcsán folytatott vitára reflektálva – távolról sem volt egységes. A *Látóhatár* és az *Új Látóhatár* folyóirat kapcsán domborítja ki a szerző Borbándi értékalkotó és integratív személyiségét, valamint viszonyát a kor emigráns személyiségeivel. Borbándinak a Szabó Zoltánhoz, Gombos Gyulához, Ignó Pálhoz és sok más hasonló kaliberű egyéniséggel való viszonyulását kronologikusan mutatja be, Bibó István pedig külön alfejezetet is kap.

E Borbándi-életrajz mind összképét, mind a rendelkezésekre álló források kiaknázását tekintve teljesnek mondható. Ugyanakkor jóval inkább egy jövőbeli kutatásokat ösztönző, ezek lehetőségeit megnyitó munka, amelyek tematikájára a szerző maga is többször utal.

Szétoszlik más életébe

Gróh Gáspár: Szabó Dezső. Kivezetés a szépirodalomból. MMA Kiadó, 2020.

A Pethő Sándor-díjas irodalomtörténész szerző jó ismerője Szabó Dezső életművének, és éppen ezért megengedheti magának, hogy úgy írjon életrajzot, hogy eközben ismertetése tárgyával mindvégig kritikus maradjon. Más szóval oly módon emeli ki az életrajz alanyának értékeit, hogy mindvégig kritikusán áll hozzá. Saját szavai szerint Szabó Dezsőnek sem írói, sem pedig közírói munkásságát nem akarta feltárni vagy mérlegre tenni, ugyanakkor azt meg kell állapítanunk, hogy bőségesen reflektál az irodalom és a társadalmi-politikai világkép alakulásának kapcsolataira és folyamataira, és ehhez az elsődleges források a bemutatott személyiség művei. Nemcsak az egész, hanem az epizódok is érdekesek ennek kapcsán, így például lehet, hogy sokan csapnának a homlokukra, ha megtudnák, Jőrend Ernő irodalmi figuráját melyik politikusról is mintázta meg Szabó.

A kötet szelektív módon követi nyomon Szabó Dezső életútjának és világnézeti koncepciójának alakulását. Egyes jelenségeket éppen csak megemlít, de még így is hatalmas az információmennyiség, ami újat és dokumentációs-tudományos értéket képvisel. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy aki csak most ismerkedne Szabó Dezső életművével, annak nem Gróh Gáspár könyvével érdemes kezdenie. Ahhoz, hogy világosan érthető legyen a kötet mondanivalója, érdemes előzetesen ismerni legalább *Az elsodort falut* és az *Életemet*. Mindenesetre, kiemelten értékesnek kell tekintenünk, ahogy végigköveti, a kezdetben izig-vérig nyugatos Szabó Dezsőnek hogyan

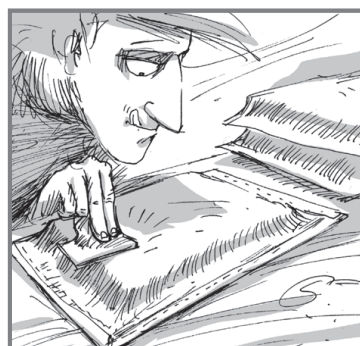

alakul ki az a konzervatív-nemzeti, szociális téren a falu felé forduló, német- és zsidóellenességtől egyáltalán nem mentes világképe, ami révén neve általánosságban ismertté vált. Egy másik fontos gondolat, ami az egész könyvön végigvonul, Szabó Dezső emberi és kritikai viszonyulása Ady Endréhez, valamint Babits Mihályhoz.

A szerző nem gondolja úgy, hogy alanyát ne lehetne kritizálni, és ezt bőven meg is teszi. Részletesen beszél Szabó Dezső személyes frusztrációiról, irigységéről, túlzásairól és lódtásairól – többek között ez utóbbi kapcsán szóba kerülnek a szebbik nemmel való kapcsolatai, illetve ezek hiánya is. Nem habozik vizsgálatának tárgyát politikai analfabétának nevezni annak kapcsán, hogy Szabó Dezső az öszszírozás, majd a vörös forradalmat követően magyar nemzeti forradalmat vizionált. Ezzel együtt Szabó Dezső jelentőségét nagyra tartja, a szerző talán azonosul könyvének utolsó gondolatával, melyet Németh László fogalmazott meg a következőképpen: „az egyik íróból mű lesz és megmarad, a másikkól élet, és szétoszlik más életébe”. Hogy Szabó Dezső melyik kategória, arra már e kötet alcíméből is rá lehet jönni.

LAKATOS ARTUR

A pöcsét

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

Hangfelvétel-múzeum 12.

Ha a szerenád mint műfaj nem tartozik is a populáris zenélés termékeny vonalához, a ballagások idejének közeledtével a fogalom mégis fel-felmerül. Jószerével az iskolai maturitás küszöbéhez ért – és abban megbotlani nemigen számító – ifjak tanárköszöntő szerenádozása maradt az egyetlen, ekként nevezett társasági zenélési alkalom (illetve „rítus”), bár, szó ami szó, a zene maga ebben is háttérbe szorul. Pedig a *serenata* – vagyis az *esti zene* – a klasszicizmus évszázadaitól kezdődőleg rendkívül produktív vokális, majd mind hangszeresebb „műfajjá” érlelődött. Amiközben a társas érintkezés gáláns formái közül lassan kikopott, egyre inkább erőre kapott a hangversenytermekre méretezett kompozíciók között. E koncerttermi, nagyigényű szerenádok rendszerint már 4-6 tételből állnak. Míg ezek közül az egyik hagyományosan menüett volt, illetve lassúbb és tüzesebb táncjátékok váltakoztak benne, addig a manapság komponált szerenádok már a szimfonikus költemény tág és határaiban igen elmosódott kategóriájába sorolhatók. A korábban főszerephez jutott vonósok mellett a mai szerenádkompozíciókban kifejezetten emancipálódtak a fúvósok, ütősök, és a megkedveskedni vágyott hölgy eszményi figuráját mint szerenád-címzettet egyértelműen felváltották a zenei, illetve zenetörténeti „programok”, ürügyek, legyen az egy-egy nagy alkotóelődöt idéző hommage vagy akár eszmeevolúciós fejlemény.

Már tíz esztendeje, hogy a mindenévi budapesti Mahler-ünnep szervezőinek megbízásából Orbán György, a vásárhelyi születésű, évtizedek óta Magyarországon élő zeneszerző megírta *Negyedik Szerenádját*. Azt, hogy Mahlernek igen nagy

a kedveltségi mutatója a magyar koncertközönség körében, a *Negyedik Szerenádot* az ősbemutatón vezénylő Fischer Iván annak tulajdonítja, hogy Mahler „hallatlanul őszinte. Nem kívánja magát szépíteni, hanem vállalja a személyiségét. Márpedig extrém személyiségről van szó.” De Mahler csak az egyik sarkpont Orbán kompozíciójához. A másik: Bartók. „Zeneszerzői pályámon Bartók és Mahler gyakorolta rám a legmélyebb benyomást – mondta kettejük ihlető erejéről Orbán György –, amiben az a különös, hogy két ilyen eltérő zenei habítust egyáltalán sikerült elhelyezni egymás mellett. A pentatónia Bartóknál esszenciális, hiszen erre alapozza nagy korszakait. Viszont furcsa módon előfordul Mahlernél is; persze az ő zenéjében csak színezek, játék, futó pasztorál-pillanat.”

Csak nagyon eltökélt elemző füllel – vagy még úgy sem – fedezhető fel Orbán művében a szerenádok egykori intenciója: a hangulatos, érzelmes esti kedveskedés. A noktürn (= éjszakai) könnyed, de ártatlan ledérsége pedig abszolút nem. Helyettük változatos ritmikájú, stílusok vérbő kombinálásával megoldott zenei galériát kapunk, amelyben hajlamosak lehetünk az egykori *Ki nyer ma? Játék és muzsika tíz percben* mintájára „levadászni” a felismert forrásokat, inspirációkat, motívumokat, zenei allúziókat. A *Negyedik Szerenád* méltatói többnyire Sztravinszkijt, Sosztakovicsot, a klasszikus jazz-nyelvek ritmikáját és szellemiségét, a filmzenék parádéját szokták említeni, de épp úgy rátalál, aki akar, Gershwinre vagy épp a Hanna&Barbera által gyártott, mára már klasszikusnak számító rajzfilmek zenei alapjára.

A „tonalításban lubickoló” Orbán *Negyedik Szerenádjának* méltatói között

persze érdekes hangütésű vélekedések is felbukkannak. A *Szerenáddal* Orbán „kellemesen múltó s múlandóan kellemes perceket szerezett hallgatóinak – írja Péteri Lóránt –, s ráadásként meglepetésektől mentes élményt azoknak, akik stílusát valamelyest már ismerték. Mahler madárfütty-motívumát kölcsönvéve Orbán kapcsolatot teremtett saját műve és Mahlernek a koncert [MúPa, 2011. szeptember] második felében elhangzó *1. szimfóniája* között. A szimfónia (közelebbről az első tétel) pasztorális hangvételének és kvázi-pentaton dallamfordulatainak felidézése a 4. szerenádban elvezet az 1950 körüli magyar zeneszerzés divertimentizmusához, hogy a gondtalanság érzülete végül utat nyisson a jazzes szimfonikus hangzás amerikai klasszikusoktól kölcsönzött fordulatai felé. A Fischer Iván dirigálta zenekar elegánsan, könnyedén és színesen vezette elő a művet.”

Amplitúdó

Ez utóbbi állítással e sorok lejegyzője maradéktalanul egyetért. Hangfelvétel-múzeumunk e mára tízéves objektumát a Budapesti Fesztiválzenekar csakugyan pompás, Orbán Györgyre hangolt lélekkel szólaltatta meg. De – hozzá kell tennünk – ez azért is lehetett így, mert Kossuth-díjas szerzőnk a kulturális otthonosság határain belül maradván, a hallgató és előadó zenész komfortérzetét nem provokálva, nem *sértve* adja, ami tehetségéből, tapasztalatából, munkakedvől, fantáziájából a legjobb.

JAKABFFY TAMÁS

HORVÁTH BENJI

Smells Like Teen Spirit

látomások Székely Ian képeire

„Pace pentru frații mei care sunt pe felie
Ei sunt cei care vor moșteni împărăția”
(Methadon 3000: O mână)

A gyermek az befektetés A jövő vár A követ kivájja a víz
Jártam már itt Here we are now In denial
Az én lovam nem eladó harapós és ágaskodó
Az én szemem véresekkel fel van virágozva
Ez a világ csak egy fura fura Nem is tudom mit akartam
Elég az hogy itt elmerülten ülök az aurafelhőben
Aurora Aurora Ég a világ Megint szaladok utána
A szoknyáját suhogassa lenn a klubba Lenn a klubba
Táncot jár A jövő vár A gyermek mint egy szellem úgy jár

Nem mondom hogy rossz a dolgom de azért azért
Ki vagyok én Ki vagyok én Szintetikus & szuverén
Ágrólszakadt vihartépte varjúfogta szuvenír
Szépek vagyunk a csoportképen a kígyókkal Már
rég nem bíztunk holdzásban hajnali háztetőken
Rég ültünk ott a régi bárba megvolt még az összes
rekedt kutya & masször macska Megvolt még

a deszkás punkok összes kazettája Várt a jövő
Be voltunk fektetve szépen mint a mint a mint a

Fölöttünk mintha nyíltak volna már az orgonák
With the lights out it's less dangerous Eltévedtem
a feketegben Eltévedtem in my electronic
supersonic mind Ki láthatja át ezt a nukleáris
bocsánat paranormális vérmes szemű transzcendenciát
Nézd ezt a négylovas felhőszakadást
The end is the beginning Intézmény az egész világ
Kigyúl kezemben a kilincs Kicsit misztikus & kicsit
analitikus polkorrekt pszichoszociopatadobogás

Amikor a gyermek gyermek volt gyermek volt
Hazavitte mind megette neki se volt semmi más
A titokra az összes titkát kirakták Nem volt más
Nőtt a titok feszítette mellkasát Nem volt más
A követ kivájta a víz Nem volt más Alkotott ma is
a kokain Felszívunk még egy csík Józsefattilát
Nem volt más Pulzáltak a hangfalak és a madarak
A madarak Akkor a madarak kirepültek A madarak
mind elhagyták a gyermek felnyitott mellkasát

Májusban is folytatódott az Erdélyi Magyar Írók Ligája *A hét szerzője* című online sorozata, ezúttal Nagy Attila, Tamás Dénes és Márton Evelin voltak a sorozat meghívottjai, akikkel Márcuțiu-Rácz Dóra, Santa Miriám és Szántai János beszélgettek.

Május 5-én rendhagyó könyvbemutatót szervezett az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadója és a BBTE Hungarológia Doktoriskolája. A rendhagyó könyvbemutató során két kiadványt ismertettek az Egyesület: Teleki Domokos *A spanyolok Mexicóba* című munkáját, amelyet Egyed Emese rendezett sajtó alá (EME, 2019), valamint Biró Annamária *Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája* című kötetét.

Május 19-én bemutatták Tamás Dénes *Rémezszerű versek* című kötetét a sepsiszentgyörgyi Tein teaházban. A szerzővel Szonda Szabolcs, a Bod Péter Megyei Könyvtár igazgatója beszélgetett.

Május 24-én délután hat órától mutatta be májusi lapszámát a *Székelyföld*

kulturális havilap. Az online lapismeretetőnek ezúttal a Hargitai Megye napok adott otthont. A lapszám bemutató kiemelt meghívottjai Miskolczi Ambrus történész és Székely András Bertalan művelődésszociológus, beszélgetésüket Magyarosi Sándor irányította.

Jász Attilával beszélgetett új könyvről Murányi Sándor Olivér május 24-én a Hátszegi Bölényrezervátumban. Beszélgetésüket a Szépírók Társasága közvetítette az interneten.

Újabb székelyföldi irodalmi felolvasókaravánra indult az Erdélyi Híradó Kiadó és az Erdélyi Magyar Írók Ligája. Május 12–14. között Gyergyószentmiklóson, Kézdivásárhelyen és Székelyudvarhelyen mutatkozott be három fiatal erdélyi szerző: Borcsa Imola, György Alida és Szercey Szabolcs. A fellépőkkel André Ferenc beszélgetett. Május 25–27. között

Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredában lépett fel Fischer Botond, Gothár Tamás és Márcuțiu-Rácz Dóra. A meghívottakkal Horváth Benji beszélgetett.

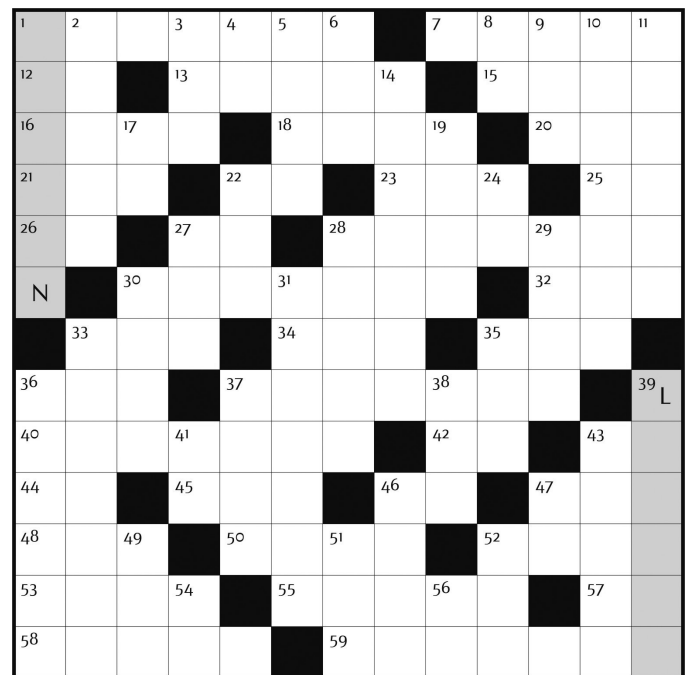
Májusban is folytatta online videóközvetítéseit a Kolozsvár Társaság: ezúttal Simon Gábor egykori operaigazgató életútját bemutató *Sors-szimfónia* című videót mutatták be, valamint a nyugdíjba vonulásának búcsúgálájáról készített helyszíni videófelvételt.

Május 26-án délután hét órától a Bukaresti Magyar Kulturális Intézet székhelyén bemutatták Karácsonyi Zsolt *Ússz, Faust, ússz!* című kötetének román nyelvű fordítását, amely George Volceanov tolmácsolásában jelent meg a Tracus Arte kiadó gondozásában *Faust pe mări* címmel. A kötetből Peter Sragher költő, fordító, a Román Írószövetség műfordítói tagozata bukaresti fiókjának elnöke olvasott fel részleteket, a szerzővel és George Volceanov műfordítóval Răzvan Voncu kritikus, irodalomtörténész beszélgetett.

Charpentier

VÍZSZINTES: 1. Ajánl, tanácsol. 7. Vuk nagybátyja. 12. Ábrahám városa. 13. Település polgára. 15. Állóvízben tenyésző. 16. ... de Vega; spanyol író. 18. Összedől, népies szóval. 20. Fanyar erdei gyümölcs. 21. Zsolozsma. 22. Antik római rézpénz. 23. Dűledék, ruina. 25. Kiütés a ringben. 26. Előadó, röviden. 27. Rangjelző előtag. 28. Egy helyben lépke-dés. 30. Vonatra szálló. 32. Állami bevétel. 33. Attila beceneve. 34. Bécsi nagyszülő! 35. Szürkének tartó. 36. Völegény párja. 37. Lenti helyre rak. 40. Sorsjegy van ilyen. 42. Helyrag, a -re párja. 43. Fél toll! 44. Afrika csücske! 45. Fegyveres sereg. 46. Növényi rész. 47. Görög betű. 48. Cukornádból készített ital. 50. Mértékegységek előtagjaként ezret jelent. 52. Pest megyei település lakója. 53. A tizenhárom vértanú városa. 55. Görög mitológiai varázslónő. 57. Kertben dolgozik. 58. Negál. 59. Néhai politikus (Bertalan).

FÜGGŐLEGES: 1. Marc Antoine Charpentier (1634–1704), francia zeneszerző operája. 2. Kellemes íz és illat. 3. Pubban hörpintik! 4. Súlyarány, röviden. 5. Van sütnivalója. 6. Kacat. 8. Az asztácium vegyjele. 9. ... Hafun; szomáliai hegyfok. 10. Egzotikus körte. 11. Ruhát vízben megtisztító. 14. Széria. 17. Pascal, röviden. 19. Titkon elemelő. 22. Könnyűfém rövid neve. 24. A molibdén vegyjele. 27. Török férfinév. 28. „Hitetlen” férfinév. 29. Vasgyáros volt (Ábrahám). 30. Versenyszakas. 31. Későbbi időpontra kerül. 33. Tenger Ausztrália partjainál. 35. Washington a fővárosa. 36. Erős szándék. 37. Keleti pálinka. 38. Izom is kifejti. 39. Charpentier egy másik operája. 41. Költői indulatszó. 43. Batu népe. 46. Amorf, alakatlan. 47. Állóvíz. 49. Gabonaszem. 51. Liliom, franciául. 52. Réz, vas stb. 54. Igen, oroszul. 56. A -ka képzőpárja.

A *Helikon* 2021/10-es lapszámában közölt *Angol közmondás* című rejtvény megfejtése: *Nagy úr a szükség, ha az ördög dolgozik.*

R. T.

TÁMOGATÓINK: Romániai Írók Szövetsége Nemzeti Kulturális Alap

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BITTON GÁBOR

RMDSZ COMMUNITAS ALAPITVÁNY

TÁMOGATJA AZ RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPITVÁNY

VISIT CLUJ The Heart of Transylvania

Primăria și Consiliul Local Cluj-Napoca

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja. Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

Alapító főszerkesztő: **SZILÁGYI ISTVÁN**
Főszerkesztő: **KARÁCSONYI ZSOLT**
vers, műfordítás
Főszerkesztő-helyettes: **DEMETER ZSUZSA**
kritika, tanulmány

Főmunkatárs:
EGYED EMESE
KIRÁLY LÁSZLÓ

Szerkesztőség:
HORVÁTH BENJI: Pávilon 420, Artefaktum
PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú
MÁRTON EVELIN: próza

MÁRCUȚIU-RÁ CZ DÓRA: honlap
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő
DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár

Lapterv: **ÁRKOSSY ISTVÁN**; Számítógépes tördelés: **FAZAKAS BOTOND**; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont